

ILLÉS ENDRE

Test és lélek (TAMÁSI ÁRON LEVELEIBŐL)

A BARÁTSÁGRÓL

Az emlékek is házakban, szobákban élnek. Mint a barátainkkal — utcákon, autóbusszon találkozunk velük. Éttermekben, járdákon, színházakban, távoli városokban lépnek elénk, vagy éppen meleget ontó cserépkályhánál, nyári teraszokon, kórházak kertjében. Ott ülnek a vacsoraasztal mellett, s néha még széket is húznak maguk alá.

Nem is lehet másként. Hiszen az emlék előléte mindig egy ember, több ember, s mindig mi magunk is. Az emlékeknek csak emberi tulajdonságai lehetnek. Az emlék földi lény.

Sokszor írtam már Tamási Áronról, a könyveiről, az emberről, de időnként ismét és ismét rámtör az elmúló idő szorítása: még mindig nem mondtam el róla mindent.

Írómappámban őrzöm a végrendeletét, aláírásával. Személyi tulajdonom.

Íróasztalom egyik fiókjában a levelei.

Nemrégiben kihúztam a fiókot, s egyvégtében ismét elolvastam a csonka köteget. A csonkát, mert az 1945-ös budai harcok heteiben a szobámat aknatűz érte, ezer könyvem odalett, s az ő leveleinek is elpusztult a fele, legalább ennyi, s éppen az első évek, a barátkozás tanúi és pecsétjei. De sok minden megpörköldött, elhamvadt a későbbiekből is, a bezúduló lövedékek és a légnyomás szeszélyei alakították sorsukat, akkoriban mindannyiunk sorsát.

Olvastam a leveleket, szinte hallottam a levélíró hangját, s eszembe jutott: írhatnék egyszer olyanképpen is róla, hogy őt magát szólaltatom meg az elfolyt évekről, örömökről, tervekről, bajokról, reményekről — a saját megelevenedő szavaival.

Egy mindkettőnknek nehéz évben, 1949-ben jelent meg *Kikelet* című kötete — ebbe írta ajánlasként: „e teremtett világon legjobb barátomnak”.

Hogy mi a barátság?

A szavakkal alig megközelíthetőt kísérlem meg néhány emlékekkel s ezekkel a levelekkel felidézni. Nem a ritka pillanatok, az ünnepeket — éppen egy barátság hétköznapjait.

S közben felelni is szeretnék a többször nekem szegezett kérdésre: ugyan miért is építettem be életem felét egy könyvkiadó téglából épült falaiba?

Az örömrért. A téglákért, melyekből közös munkával mégis épült valami.

Mintha a barátaiba, kortársaiba, író társaiba akart volna kapaszkodni, segítsék meg, tartsák maguk között — Tamási Áron halála előtt három nappal egy nagy körképben még egyszer maga elé idézte az igazi társakat, s a félbeszakadó mű, a *Vadrózsa ága* utolsó lapján utolszor az arcukba nézett, megszorította a kezüket, s mindannyiuknak hagyott legalább egy mondatot, egy-két jelzőt, emlékeztető szót. Olyan emlékeket, amiket ő évekig őrzött magában.

Egy könyv megírására már nem tellett az erejéből. A *Bölcső és bagoly* megígért folytatását a Kútvölgyi úti kórházban tollba mondta feleségének. De ehhez a végső mutatóványhoz, a körképhez, egy papírszeletkén jegyzeteket készített — a papírt, s rajta az író toll utolsó vonásait ajándékba kaptam, tisztán betűzhető minden szava:

Kodolányi — tehetsége szikrázik, esze borotva

Illyés — hiúz-szemű, bessenyő ivadék

Féja — Dózsa prédikátor vezére

Lőrinc — műveltsége bokrából figyelő

Szabó Pál — bihari úrverő betyár

S hosszan folytatódik a sor, majd az emlékeztető szavakat — tollbamondás közben — elmés mondatokká bővítette. Csak példaképpen néhányat:

„Elmenvén tehát a Centrál kávéházba, ott találtam Kodolányi Jánost, kinek a tehetsége szikrázott és az esze mindenkit megborotvált. S ott találtam Féja Gézat is, a Dózsa tisztelendő alvezéréét. És ott ült a bozót közepén Illyés Gyula, a bessenyő ivadék, akinek hiúz-szeme mindig és mindenütt azt figyelte, hogy miképpen lehetne megtartani ezt az országot, melyet Árpád hiúz-szemekkel szerzett nekünk. Illyés mellett Szabó Lőrinc, a műveltsége köpenye alól bírálgatott mindenkit. Ott zajongott Szabó Pál, mint egy bihari úrverő hajdú...”

De nem folytatom, Sárközi Györgynél szakad meg a sor a *Vadrózsa ága* utolsó oldalán.

Ilyen sűrű bozótban persze soha nem ültek az írók a Centrálban, a búcsúzó Tamási Áron rakta össze őket ilyenképpen.

Ketten maradtunk ki ebből a csoportképből: Németh László s én. Kimaradtunk, mert rólunk már előbb s valamivel hosszabban írt — kettős portrét: a kortárs írókkal ismerkedve „Legelőször Németh Lászlóval találkoztam, az ő szerény lakásán, ahol Gelléri Andor Endre is velünk volt. Még majdnem gyerekarcú fiatalember volt Németh László. Egy füzet fölött, mely előtte feküdt a terített asztalon, a gyümölcsfa szigorúságával beszélt. Nagy néha én is közbevettem egy-egy szót, hogy az ő előadásából egy kissé beszélgetés legyen, Gelléri azonban rezdületlen arccal hallgatott és figyelt.”

Majd én kerültem sorra:

„Bezzeg egészen más volt a találkozásom Illés Endrével, aki abban az időben egy régi és nagynevű napilapnak irodalmi mellékletét szerkesztette. Amióta gondjába vette ezt a szerkesztői munkát, azóta minden lehető alkalommal zavarba hozott, mert a melléklet számára írást kért tőlem. Ez alkalommal is, egy csésze feketekávé mellett, nem győzött eléggé biztatni az írásra engem. Mialatt hallgattam őt, életemben először jutott eszembe, hogy bár az én kezem alatt is volna egy irodalmi melléklet, mert akkor én is szívből biztatnám, hogy abba írjon. Így meg kellett elégednem azzal a bicegő ígérettel, hogy köszönöm, hogyne, írni fogok. Az ígéretem nem azért dőcögött, mintha odázni akartam volna az írást. Inkább azért, mert az eszemben Bolyai János járt, aki a mértani vonalak költője volt. Hát olyan, gondoltam magamban, ez az Illés Endre is, hogy csupa költészet, de mértani vonalakban. Aznap este a Németh László prédikatori mondatai kísérték az ágyba, s az Illés Endre virágtermő vonalai mellett aludtam el.”

Búcsúzó sűrítés a mi találkozásunk is — két beszélgetést, két várost és különböző éveket fogott egybe a „virágtermő vonalakkal”.

A Baumgarten Alapítvány hozott minket össze: 1930-ban öt díjjal tüntették ki, én valamilyen jutalomfélében részesültem. Megbeszéltük, hogy másnap vagy harmadnap együtt ebédelünk. A Bristolban lakott, ott is találkoztunk, a szálloda Dunára tekintő, tágas éttermében. Az első percben észre kellett venni otthonosságát. Az étlapot éppen csak kezébe vette, de nem olvasta — a pincérrel mondatla el magának a frissen sült ételek sorát, igényt tartva rá, hogy a napi ajánlatokat és különlegeségeket a pincér behatóbban jellemezze. De ezt a legkedvesebben tette, s nem felülről. Kolozsvárt szokott rá, a New York éttermében, Török Gyula és Hunyady Sándor rendelhették ugyanígy ebédjüket fiatal erdélyi mágnások s kolozsvári professzorok társaságában.

Pompás ételsort állítottatott össze, előtte szeszt kívánt, a húsokhoz megfelelő bort, a feketénél szivarra gyújtott, Regalia mediára.

Mindez szokatlan volt, kissé idegen is.

A magyar írók akkoriban lázadoztak, vagy sértettek voltak, kirekesztettek érezték magukat, Karinthyak naponta egy kroit kellett írnia fennmaradásáért, Babitsot éppen megmentette a Baumgarten-kurátorság, Móricz félelmetes előlegekben fulladozott, Illyés már készült rá, hogy megírja *A kacsalábon forgó várat*, Tersánszky olyan szegény volt, hogy csak vidoran kacagott, Krúdyknak óbudai kiskocsmákra és fröccsre tellett csupán — és Tamási a Bristolban ebédelt, s nyájasan tudakolta a főúrtól, kik ülnek még az étteremben rajtunk kívül.

Csak így érthető Bóka László ingerült verse az *Apollóban* — *Egy erdélyi íróra*. „Hol jártál, bolond, az ördögök füstöttek karikát szemedre, és epét okádott arcodra a megcsúfolt, tiszta ifjúság.” A fenyegetés sem maradt el: „Vigyázz, eldübörög feletted az Erdélyi Sors, útfélre vet téged, hűtlent.”

A fenyegetést a *Magyar Hiszekegy* költője, Papp Váry Elemérné is elmondhatta volna, míg a „föstött” ige két „ö”-je sznob hajlamokról árulkodott. De Tamásit — kétségtelenül — kevesen értették.

Nem értették, hogy ebben az osztályokra, kasztokra, kiváltságokra szaggatott országban ő *egyenrangúnak* érzi magát mindenkivel. Amikor az IGE balatoni kongresszusán a díszvendéget és főpatrónust, Albrecht főherceget várják, és Supka Géza sorfalra ösztökéli az írókat, ő kijelenti: „Már harmincnyéves vagyok, s még sohasem álltam sorfalat, s most már nem is akarom elkezdni”, majd cáfolnia kell, hogy különböző vakmerőségeket mondott a főhercegnek, „herceg úr”-nak szólítva őt: „Ez nem egészen igaz — írta a találkozást részletező cikkében —, mert nem hercegnek, hanem *királyi herceg úrnak* szólítottam, így találván helyesnek, s nem akarván az előttem szólókhoz csatlakozni, akik állandóan *Királyi Fenséget* mondtak.”

Portréjából elhagyhatatlan vonás: ő mindenre igényt tartott, az egyenjogúság alapján, ami ebben az országban eléje került. A szegénység megrázó bajainak elsorolására, Bajcsy-Zsilinszky Endre szégyenletes tarpai választásának és megbuktatásának leleplezésére — de Baumgarten-díjából a bristolbeli ebédre is.

Alázatoskodó, sürgő hívei később *Fejedelemnek* nevezték, még olyan kiváló művész is, mint Török Erzsé, az énekesnő. Ezt viszont nem érdemelte meg.

Rátarti volt. Kevés szavú.

A franciák ismerik igazán ezt az alkatot — a normandiaiak ilyenek: hódítók és óvatosak. *Conquéransts et prudents*.

Hogy miről beszélgettünk ott a Bristolban? Már csak egy magnószalag idézhetné vissza. A terveinkről, a barátainkról, az országról, az irodalomról, az elszakítottágról, a jövőről. Már nem voltak egészen fiatalok, egyikünk sem gombolkozott ki könnyen. Mégis évek múlva is emlegettük ennek a találkozásnak — első beszélgetésünknek — jó melegét. „Virágtermő vonalak”-ról írt halála előtt is, elválasztva akkori szavaink hófokát Németh László előadásának „gyümölcsfa szigorúságától”.

De amikor novellát kértem tőle vasárnapi mellékletem számára — az *más* találkozás volt. Jóval később történt, s nem is Pesten. Megbízta a *Vasárnapi Újság* szerkesztésével, s én írotábor gyűjtöttem magam köré, kortársaimat s fiatalokat, Tamási Áronért Kolozsvárra utaztam, szerződéssel. Akkor tréfált meg Áron I. G. versesfüzetkéjével, a *Hősökről beszéltek* cíművel. De ez már „más történet”, s Illyés Gyula portréját rajzolva, ott el is mondtam.

Ideje, hogy végre elővegyem a leveleit.

A sor eleje mint már elpanaszoltam — elpusztult. A megmaradtak közül az elsőt 1940. március 13-án írta.

S mi volt addig?

A három *Ábel*-kötet.

Az *Énekes madár* pesti és kolozsvári bemutatója.

A *Jégtörő Mátyás*.

A *Tündöklő Jeromos*, Pesten is, Kolozsvárott is.

A Szülőföldem nagy élménye.

Levelek, levelek. Kritikák, kritikák.

S a megmaradt első levélben rögtön egy „nehéz ügy” előrevetett árnyéka.

MAGYARI RÓZSAFA

Kezdjük ezt a „nehéz ügyet” magával a levéllel:

Kolozsvárt, 1940. március 13.

Kedves jó Bandi!

Némi közéleti és szerkesztői munkálkodás után ismét visszatértem a hűsítő forráshoz, de sok eredménnyel még nem dicsekedhetem. Belekezdtem egy regény megírásába, de ki tudná azt megmondani, hogy lehet-e könyv belőle! Én csak törekedni tudok erre, de ahogy van hadiszerecse, úgy van szellemi szerecse is.

Képzeld el azt a régi magyar időt, melyben a pogányságból való áttérés történt a kereszténységbe. Jellemében ez lenne regényemben. Természetesen mai hősről van szó, s a mai székely világról. Azt kéne megírnom, hogy egy fiatal férfiúból ember legyen. Ez így elég ügyetlen dolog, s ha jól meg tudnám magyarázni, talán nem is kéne regényt írni.

Már mikor túl voltál rajta, akkor hallottam betegségedről. Most annak örvendek, hogy teljesen jól vagy. Gondolom, dolgoz is van éppen elég. Abban reménykedem, hogy könyvnap idején, akár regény nélkül is, látni fogjuk egymást. Első nap szégyellni fogom magam, de aztán nagyon jó lesz.

Szeretettel köszönt és ölel mindig jó barátod

Aron

Amire levelében céloz: „közéleti és szerkesztői munkálkodása” a kolozsvári *Ellenzék* új mellékletének, a *Vasárnapi Szónak* szerkesztése volt. Itt jelent meg — 1939. október 15-én — programadó vezető cikke, a *Nemzedéki vallomás*. Ugyanitt néhány emlékezetes írása: a *Szellemi őrség*, a *Jégtörő gondolatok*, s a leghatározottabban fogalmazott *Még csak egyet szóltt a kakas* — ebben írja az erdélyi, s általában a magyar közletről: „Sok jó és emlékezetes részletmunkát végeztünk” (a Vársárhelyi Találkozóra célzott). De ez az új írás továbblépés: „Közben azonban rájöttünk — célunk már nem az, hogy beteges tüneteket gyógyítsunk; hogy jobb belátásra bírjuk a szellemi úri rendet; hogy külső és belső sérelmeket gyógyírral bekenjünk. Új épületet akarunk: alapzattól a tetőig.”

A tervezett regény, mely közben formálódik benne, sőt levele szerint meg is kezdte: a *Magyari rózsafa*. Az a Tamási-regény, az egyetlen, mely csak egyszer jelent meg, s új kiadása alig képzelhető el. Történelmi, társadalmi tévedés. Alapsérelme: a Gessler-kalap. De a felelet nem Tell felelete, hanem egy irrealitásba bicsakló Robin Hood-történet. Ellenkezőjére fordítja itt, amire fiatalon, remeklő novellájában, az *Erdélyi csillagokban* felesküdt.

Levelében is érzékelteti, nehezen birkózik vele.

Eltelt egy év. Több levele hiányzik ebből az évből. Úgy emlékszem, a regényről hallgat.

És márciusban, már 1941-ben, váratlanul megérkezik a *Magyari rózsafa*, megejtő címével, csaknem befejezve. Mohón, éjszaka olvasom, egy ideig a gyönyörűségtől megdobbanó szívvel, hiszen ilyen mondatok ütnek meg minduntalan: „Harsány tavasz lett hirtelen. — Hajnalban nincsen semmi az ágakon, s reggel már kiverődnek a rügyek. Pattognak, mint a csók, s közben feszül örömeben a fa. — Mint színes golyókkal, úgy kezdett lövöldözni a madarakkal a tavasz.”

Olvasom, olvasom, s hamarosan meghökkenek. Erősödik a szorongásom — ezt az írást nem szabad megjelentetni. De hogyan közöljem vele? Ilyen súlyos közlésre a levél alkalmatlan. Le kell utaznom hozzá, Kolozsvárra.

Hosszan beszélgetünk-vitázunk a regényről, s hiába.

Azért is hiába, mert már elküldte Zilahy Lajos hetilapjának, a *Hídnak* is közlésre. Már el is fogadták. Üstökön ragadták a szenzációt, már ki is fizették, gavalérosan, egyösszegben.

Csak annyit sikerült elérnem: nem folytatta. Úgy fejezte be, mint Móricz Zsigmond az első világháború kitörésekor az *Élet a keresztent a Nyugatban* — hirtelen vonórántással, néhány bekezdéssel. Ilyen félbehagyott regény a *Magyari rózsafa* is.

De a *Híd* folytatásai után a Kiadó sem térhetett ki a megjelentetése elől — s megjelent egyszer, 1941 nyarán.

Két évvel s néhány hónappal halála előtt, 1963 decemberében írja majd Mátraházáról: „Hát ebből a világból, ahol a nagy hó s fölötte a napfény biztat, ilyen sok gondot írtam baráti szívednek. Dehát, ha nem is volnál azon a helyen, ahol vagy: kinek írhattam volna másnak, mint Neked, akivel való hosszú barátságomnak az egén még bárányfelhők is ritkán voltak.”

A *Magyari rózsafa* ilyen bárányfelhő volt barátságunk egén.

VITÉZ LÉLEK

Közben a budapesti Nemzeti Színházban bemutatták új darabját. Magam is ott ültem a kritikuskok zsöllyesorában harmadik színdarabjának, a *Vitéz lélek*nek egykori bemutatóján, az *Erdélyi Helikon*ba szándékozván tanulmányt írni róla. Szomszédom, a tekintélyes, kedves, idősebb kritikus, különben a fiatalok őszinte barátja (s miért ne áruljam el a nevét is — Schöpflin Aladár), szeretettel, aggódva kérdezte tőlem az első felvonás után:

— Színház ez?

Mit is felelhettem volna? Nem. Nem a megszokott, ismerős, régi színház. Az a mélyebbről feltörő, ősi színjátszás ez, mely nem ügyesen bonyolított mesével, tetszetős, hatásos felvonásvégekkel, vagy éppen a nemzeti mélabú nagy tablóival fejezi ki magát — másként színház ez.

Igazán nagy elbeszélőink közül Móricz Zsigmond színpadi próbálkozása nem egyszer szárnyaszegettség, sűrű indulatai legtöbbször nem tudnak átlobbanni színpadi akciókba. De Tamási darabjait hallgatva felvillanyozó öröm, hogy hősei milyen könnyű léptekkel járnak a színpadon, mondanivalója milyen merész szárnyalás, bonyolult jelképei egyszerre szólnak szívünkhöz és agyunkhoz — és olyan a dialógusa, mint a lángnyelv hajladozása vagy a madár sebes villanása.

— Te igazán érted? — kérdezte kedves, legkedvesebb kritikustársam.

Nem mosolyogtam a kérdésén. Ez a *Vitéz lélek*, melyről írni készültünk, talán a legmerészebb színpadi Tamási-írás, mind közül. A hős a vissza-visszatérő feladatot kapja írójától: sorsában ne éljen külön a test és külön a szellem — teremtsenek együtt egy jobb világot.

Tanulmányom megjelent az *Erdélyi Helikon*ban, mintegy bevezetője volt a kolozsvári bemutatónak. Ezt az írást köszöni meg a következő levélben:

Kolozsvárt, 1941. március 22

Kedves Bandi!

Bensőséges érzéssel köszönöm Neked azt az emberi melegséget és megbecsülést, amely darabomról szóló írásodból is árad, s amellyel ügyeimre is figyelsz.

Örömmel veszem tudomásul, hogy a német fordítások ügyében sikerült rendezni

a dolgot. Fontos ez, mert másfelé forrás lehet a német szöveg. Éppen azért nem volna haszontalan dolog, ha minden egyes esetben elküldenék a Révaihoz a fordítás szövegét, hogy ti ellenőrzés céljából valami kiváló embernek megmutassátok. Amennyire ez lehetséges, erősen kézben kell tartani a dolgot, mert itt a hibák esetleg azt eredményezik, hogy a könyveim Európában nem tudnak terjedni, ami ugyan nem baj, ha el sem kezdtük, de nagy baj, ha már elkezdtük.

Tegnap volt a Vitéz lélek itteni bemutatója, mely ünnep volt számomra. Az előadás darabosabb, de emberibb és hatásosabb volt, mint a Nemzeti Színházban. Este azt mondta Kovács Laci, hogy darabom bé fogja jární Európát; s bé is járná, ha tőle függne. Most már, miután könyvben van mind a három darab, szeretnék egy rendes színpadi kiadóra szert tenni, aki megpróbálja, amit lehet. Ebben, kérlek, tégy lépéseket. Hetekkel ezelőtt írt nekem Dr. Nágel Lajos színpadi kiadóvállalata, Zárda utca 32., s kérte tőlem a darabot, mivel külföldről megkeresést kapott. Arra is vállalkoznék, hogy lefordítsa a darabot, ha valami megegyezést tudnánk létesíteni. Telefonálj neki, vagy keressetek meg egy más kiadót, s érdekeimet tekintve, próbáljatok megállapodást csinálni.

Befejezésül újból köszönöm kedvességedet s meleg barátsággal ölel

Aron

KI A NAGYVILÁGBA

„Darabom bé fogja jární Európát, s bé is járná, ha tőle függne.”

Erre vágyott komoly belső indulattal — Európára. S ennél is többre: a nagyvilágra. Hír és dicsőség sarkallta? Ez is. De más is, több is.

Nagy, hármass beszélgetésekre emlékszem, többnyire a Szabadság téri Florenc kávéházban — harmadik társunk Illyés Gyula volt.

Illyés lángolt:

— Hírünk a világban riasztó... Számot kell vetnünk azzal, hogy amikor ezeréves múltunkat emlegetjük, a külföld ajkán elnéző mosoly jelenik meg: melyik nép nem ezeréves? S mi érdem van abban?

És:

— Párizsban egyszer belekeveredtem egy vitába: lengyel, bolgár, cseh, horvát diákok vitakoztak, melyikük nemzete védte meg a nyugati kereszténységet a barbár kelettől? Mindegyik védte, de mind elsősorban önmagáért. Ezt a nyugat éppen olyan jól tudja, mint mi.

És még hevesebben:

— A vendégszerető és szabadságot dédelgető, lovagias és deli helyett nyugaton a magyar név korcs, sunyi, hazug, gyáva és hatalmaskodó, kérkedő és műveletlen népegyveleget idéz. Nyugat nem egy népének tudatában mintha a román lényegesen műveltebb és rokonszenvesebb, a szerb vitézebb és költőibb, a cseh szívósabb és megbízhatóbb volna nálunk. Így áll a dolog.

És végül:

— Irodalmunk nem tudott érdeklődést kelteni, elsősorban a hírünk miatt. A szomszédos államok minden valamirevaló írójukat sietve menesztették dísznek és csalogatónak. És mi? A magyar gondolatot kik képviselték? Hány tehetség volt közöttük? Sikeres regényíróink nagy része arra volt jó, hogy az ember belepiruljon magyar mivoltába, ha azoknak köszönhetne a figyelmet. Hírnevet s megbecsülést a magyar szakmunkások, a bányászok, a kukikosok szereztek az országnak tudásukkal, megbízhatóságukkal, csak ők, s két zenész.

— És Petőfi? — kérdezte Aron.

Tördőfésnek szánta.

De Illyés barátian átfogta Tamási csuklóját.

— Az oroszok között. A hatvanas-hetvenes években olyan népszerű volt, hogy a forradalmár költők merészebb verseiket, mint fordításokat jelentették meg Petőfi névével. De választották álnévnek is: Engem egy ilyen adat sodort oroszországi utamon egy napra abba a boldog hiszembe, hogy Petőfi mégsem esett el Segesvárnál.

Pontosan és hitelesen idézhettem Illyést, mert beszélgetéseinket — heves lán-
golásait — utóbb részletesen kifejtve megírta és meg is jelentette, ezekből az ír-
saiból idéztem.

Áron megmeredve, ellenkezve, dacosan hallgatta őt. Végül is egyetértettek: *ki
kell törni*. De nem akármivel, s nem akárhogyan. Áron bizott magában. Ezek a
beszélgetések jelentkeztek vággyá és akarattá formálódva leveleiben: a főtéma
mindig a kitörés — a hazai terjeszkedés szinte csak mellékdallam.

Örült, nagyon örült, hogy megjelentetem minden novelláját egyetlen, vaskos
kötetben — a *Magyar Ezeregyéjszakát*, ahogyan Féja írta. De a német, olasz, cseh,
hollandus kiadásokról mégis több szó esik leveleiben. Nem titkolhatta, hogy ezek
izgatják igazán. S alig titkolta, hogy Bókay János, a Kiadó vezérigazgatója, aki
akkoriban olyan sikeresen ügyködött darabjaival német és olasz földön, nem segí-
tette a Kiadó nevében sem az ő darabjainak sorsát, hanem színházi ügynökökhöz
utastotta. Igaz, ő is így kezdte — csitígtattam Áront.

Következzék hát hat levél a főtémával s az erősödő mellékdallammal. Ehhez a
„mellékdallamhoz” magyarázó jegyzetként: *Összegyűjtött novelláival egyidejűleg*
állította össze *Téli verőfény* című kötetét — hogy tanulmánya, a *Mikes Kelemen*,
s útirajza, a *Hazatérés* belekerüljön-e a *Verőfénybe*, tanácsomat kérte.

Kolozsvár, 1941. XII. 22.

Kedves Bandi!

*Nagyon melegen köszönöm, hogy kéréseimet elintézed. Várom a Szűzmáriás
királyfira vonatkozó német híreket; közben Olaszországból is azt írták, hogy az Ábel
további kiadását nem engedélyezték. (Magánember írta.)*

*Amikor Veled beszéltem, másnap Bókay közölte, hogy a szindarabok ügykeze-
lését a Révai nem vállalja. Gondolom, Bartschot fogom arra kérni: ha megtennéd azt
a szívességet, telefonáltass oda, hogy megállapodás végett írjanak nekem.*

*Egyben a következő kérésem van: a darabom német fordítója kérte tőlem a
Szűzmáriást és a Szülőföldemet: küldesd el neki. (Címe: Dr. F. Klein-Krauthelm,
Magdeburg-Südost, Postschliessfach 16.)*

*Most szedem össze novellás-könyvem anyagát. Két olyan írásom is lenne benne,
mely nem novella. (Mikes Kelemenről levél és a Hazatérésről szóló vallomás. Te mit
gondolsz: belekerüljenek-e?)*

*Ezideig az én új darabom igen kezdetleges állapotban van. Talán nem is vállal-
kozom arra, hogy idéni bemutatást ígérjek, hiszen nem akarom elsietni: így legalább
későbbben bukik meg, ha az a sorsa.*

*Igen csendes és korszerű karácsony lesz számomra. Egy kissé csodálom is, hogy
ezekben az időkben nem tiltják be az ilyen ünnepet.*

*Minden jót kívánok Neked, Bandi; s ha addig nem írnék, nagyon értelmes és
vígabb új esztendőt.*

Meleg szeretettel ölel

Áron

Kolozsvárt, 1942. január 26

Kedves Bandi!

*Megkaptam nagyon kedves leveledet, melyet január 17-én írtál; s a január 21-i
hivatalos levelet is. Köszönöm, hogy a függő kérdésekre nézve részletesen tájékoz-
tattál engem, s hogy intézkedni szíves voltál. Ami a hivatalos levélben felvetett ügyet
illeti, örömmel veszem tudomásul, hogy a közölt feltételek mellett az Ábel-trilógia
hollandus nyelven meg fog jelenni. Kérek, kösse meg a Révai a megállapodást.*

A magam részéről csak annyit szeretnék ehhez a dologhoz hozzáfűzni, hogy az Ábel az országban című második kötetnek a javított kiadása szolgáljon a fordítónak szövegül, s hogy a fordítást valamilyen módon ellenőrizni kell. (Benedek Marcell ebben az ügyben segítségünkre lehet, mert neki tudtommal van alkalmas hollandus ismerőse.)

A második kötet javított szövegére vonatkozólag bizonyára tudod, hogy az egykori egybefoglalt könyvnapi kiadás alkalmával bizonyos húzásokat csináltam, s azóta ezeknek a húzásoknak figyelembevételével jelenik meg a könyv. Tehát ne a régebbi példány jusson a fordító kezébe, hanem az újabbak közül egy. Egyébként ez a fordító azt is közölte velem, hogy a Szűzmáriás további kiadása valószínűleg vallásos tartalma miatt szünetel.

Ha már a fordításoknál tartunk, még azt is szeretném tudni, hogy az Ábel megjelent-e cseh nyelven? S ha igen, szeretnék valahogy egy példányhoz hozzájutni.

Egészen meghatott, hogy olyan szeretettel érdeklődtél a novellás könyvem iránt. A Céhnel mostanában már kezdik szeretni a novellákat. Ha az anyag már az itteni megjelenése előtt kell a Révainak, akkor gondoskodom arról, hogy meg is kapjátok. Amiket írtál, azok mind benne lesznek a könyvben, kivéve a Hazatérés című írást, melyről mégis úgy vélem, hogy nem ebbe a könyvbe való. Annak a könyvnek a számára tartogatom, amelyet Szellemi őrség címén szeretnék összeállítani, s amely komolyabb természetű cikkeimet és előadásaimat tartalmazná.

Kovács Laci közölte velem, hogy a Révaiban, illetőleg Benmed és Pistában bizonyos hajlandóság volna arra, hogy a jövő könyvnapi összes novelláim egy kötetben megjelenjenek. Ez gyönyörű volna! Lenne úgy 600 oldalas könyv, melyet szépen és olcsón kiadni nagy öröm volna számomra. De akkor mindenféle módon ki kellene emelni a könyvet. A tavaly úgyis az volt a közhangulat, hogy kevesebb, jelentősebb és olcsóbb könyvnapi könyveket kell kiadni.

A dolog csakugyan úgy áll, hogy az idővel és a végzett munkával egyelőre nincs arányban az anyagi siker. Természetesen boldog vagyok, hogy szerényen és függetlenül azért éldelegélhetek abból, amit írással keresek, hiszen ez minden baj mellett a legnagyobb ajándék. Nekem azonban lelkileg nincsen módom arra, hogy a hájlás vagy engedmények árán szaporítsam jövedelmemet, ami pedig nem volna túlságosan nehéz, ha egy kissé behunynám a meggyőződésemet.

Illyés Gyula csakugyan itt volt, sőt tíz napot együtt töltöttünk a Gyilkostónál, Marosvásárhelyen és a vonaton. Nagyon örvendettem ennek az együttlétnek, s nagyon élveztem, amikor azt mondta, hogy a Révai most gazdaggá tette őt, s még engem is elgondoz két hétig pénzzel, ha vele megyek.

Ő is rendes, tusakodó ember; félek azonban, hogy vagy lelkileg vagy egészségileg nem fogja sokáig csinálni a szerkesztést, illetőleg ilyen okok miatt ott fogja hagyni, amiből az irodalom számára nagy baj származnék. Ezért megígértem neki, hogy erdélyi gondozója leszek a Magyar Csillagnak, de másfelől nektek is támogatnatok kell őt, főleg lelkileg. Ma, amikor a kofaság az irodalom berkeiben is hangot kapott, jóízű embernek nehéz a poszton állni, de talán annál nagyobb kötelesség.

Természetesen gondolkozom regényen is, de jövő ősz előtt ilyent nem ígérhetek. Ha a felvetődött tervek sikerülnek, ez az időpont nem is lesz késő.

Most pedig abban a reményben búcsúzom Tőled, hogy egészséges és vidám vagy. Nem is szabad hagynunk magunkat, mert soha a szellem irányítására és a szellemi működésre nagyobb szükség nem volt, mint manapság.

Minden jót kívánok Neked, s a legmelegebb szeretettel öllelek híved és barátod

Aron

(Közbevetett jegyzet: Pista — Bertalan István, közgazdász, a Révai Irodalmi Intézet igazgatóságának tagja. — Illyés Gyula „gazdagsága”: az akkoriban megjelent Koratavaszi írói tiszteletdíja.)

Kolozsvárt, 1942. február 12.

Kedves, jó Barátom!

Köszönöm szerető leveleledet, mellyel igazi örömet szerezteél nekem. A könyv bizonyára szép lesz; számomra pedig emlékezetes és elgondolkoztató, hiszen ebben az esztendőben éppen húsz éve annak, hogy a legelső novellámat megírtam s megjelent nyomtatásban. A címen is gondolkoztam, de még nem döntöttem. Ennek a néhány sornak nem is az a célja, hogy most érdemben írjak; inkább az öröm kifejezése. Rövidesen majd részletesen írok. Katona-dolgom most függőben áll, de reményteljesen.

Örvendenék, ha jól éreznéd magad, Bandi. Ezt kívánom Neked, s a legmelegebb szeretettel s barátsággal öllelek

Aron

Kolozsvárt, 1942. március 2

Kedves Bandi!

Köszönöm kedves leveledet, melyet 27-én írtál, s amelyben részletesen tájékoztattál a könyvnapi novellás-kötet ügyéről.

Azt is közölni akarom Veled, hogy a katonaságtól felmentettek, elég súlyos szívbetegségem miatt. Hosszas eljárás volt, s négy-öt vizsgálaton kellett keresztülmennem, amelyek mind nagyon komolyak voltak.

A hollandus dologban jött hozzám egy levél, melyet mellékelten megküldök, tájékoztatás és hasznosság céljából. Bizonyára ugyanaz a kiadó, amelyekkel a szerződést megkötni készül a Révai. A fordítás ellenőrzéséről azonban majd idejében gondoskodnunk kell.

Egyéb dolgokról majd személyesen beszélünk.

Várom, kedves Bandi, szíves választodat és meleg barátsággal köszöntlek

Aron

Kolozsvárt, 1942. március 16

Kedves Bandi!

Végtelenül örvendek, hogy sikerült elintézned katonai ügyedet. Civil helyeden még a magyar ügynek is többet használsz. A március 6-iki leveledre azért nem választam rögtön, mert az anyagot kezdtem válogatni s egy kicsit örömben is elengedtem magam, hogy ez a kedves könyv most már csakugyan meg fog jelenni.

Hálásan köszönöm Neked, hogy ennek a könyvnek a sorsát és előkészítését annyira szíveden viselted és sikerre vitted. Ez tényleg a legszebb és legkielégítőbb megoldás.

A címre vonatkozó véleményedet elfogadom. A rövid bevezetőt és a fénykép dolgát talán úgy kéne megoldani, hogy írnék egy rövid vallomásszerű rajzot: egyetlen oldalra terjedőt, kisebb betűvel szedve. Ez egy négyoldalas és különálló propaganda melléklet harmadik oldalára jönne. Az első oldalra kerülne a kézaláírással a Nagy Imre művészi rajza, míg a hátsó negyedik oldalra összes műveimnek a jegyzéke, feltüntetve a kiadásokat és az eladott példányszámot. Ez a kis melléklet az összes novellákkal együtt kerülne forgalomba, de a többi eladásra kerülő könyvhöz is lehetne mellékelni. Ilyent a külföldi kiadók rendszeresen csinálnak, hiszen láttad a Szűzmáriás német kiadásával kapcsolatban. De a miénk művészebb lenne és komolyabb: már a művészi rajz és a szöveg miatt is.

A darabom felújítása [Énekes madár], tegnapelőtt, elég jól sikerült. Persze, nagy ellenkezések nélkül engemet sohasem lehet elsózni, de a darabnak lelkes hívei is egyre szaporodnak.

Most szeretném megírni új darabomat a Nemzeti Színház számára, hogy májusban személyesen fölvihessem. Akkor nyugodtabban tölthetném Pesten a napokat. Jó egészséget és erőt kívánok Neked, Bandi! Szeretettel ölel

Aron

Kolozsvárt, 1942. április 17

Kedves Bandi!

Küldöm a hátralévő kéziratokat s a bevezetőt. Ha ez nem is sikerült a legjobban, a célnak megfelelő s némileg bizonyára érdekes is. Sürgönyödből úgy vettem észre, hogy késleltettem a nyomdát, amit nagyon sajnálok. A címlapot nagyon szeretném látni; s kérdés, hogy milyen betűket jobb a címlapon használni. A novellák tartalommutatójában tüntessem fel az írás helyét és idejét? Ha azonban jónak látod, ezek kerüljenek oda a novellák alá is.

Szeretném tudni, hogy hány példányban nyomják a könyvet. Gondolom, jó lenne azoknak a novelláknak a szedését félretenni, amelyek korábbi Révai-köteteimben nem voltak benne, mert megtörténhetik, hogy amikor ez a gyűjtemény elfogy, visszatérünk a külön kötetekhez.

Köszönöm gondosságodat és sok kedvességedet, Bandi! A hírt is, mely az „Énekes madár”-ral kapcsolatos. Isten tudja, addig mi lesz még!

Nagyon melegen ölel

Aron

GEOMETRIA ÉS LÍRA

Csak Bartók Béla levelei olyan tárgyilagosak, mint a Tamási Áronéi. De a geometriába néha mégis betör a líra — Bartóknál is, amikor egyik levelében, hosszú évek barátsága után, váratlanul felajánlja Szigeti Józsefnek, ezentúl tegezzék egymást — ilyen váratlan líra Tamási Áron levele is összegyűjtött novelláinak megjelenése napján: „olyan, mint őszi este a csendes tűzhely, ahol magányosan rágyújt az ember és elgondolkozik”.

És megható, mennyire szereti a zöld színt: ellágyulásában is rögtön közli, zöldet kívánt volna a borítóra. Telhetetlenül, mert akik őrzik még ezt a könyvet, tudják: a belső előzők két oldala sötétzöld.

Geometria és líra?

Most villan át rajtam: hiszen ő jellemzett így engem.

Kolozsvárt, 1942. május 18

Kedves jó Bandi!

Tegnap megkaptam kedves leveledet és a könyvet. Nagy hálával köszönöm Neked, hogy oly szeretettel és önzetlenül juttattad napvilágra ezt a könyvet. Különös érzés volt, húsz év novella-termését együttlátni. Más könyveimnek legfeljebb a megírása hagyott nyomot a lelkemben; ez az első könyv, aminek a megjelenése meghatott és elgondolkoztatott. Húsz év mégis hosszú idő! S ennek az időnek java-értelmét összegyűjtve látni, az olyan, mint őszi este a csendes tűzhely, ahol magányosan rágyújt az ember és elgondolkozik.

Nagyon szépnek találok a könyvet, különösen a szédését, művészi beosztását. Látszik rajta és benne a szeretet, amellyel készült. Egyszer arra gondoltam, ahogy ma ismét nézegettem, hogy vajon milyen lett volna, ha a sarok-vászon után kék, vagy méginkább zöld borító-lapot tétettél volna rá?

Ha a könyv sorsára gondolok, különböző érzéseim vannak. Irodalmilag bizonyára sikere lesz, a közönség előtt nem tudom. Erre nagyon kíváncsi vagyok. Mindenesetre a hirdetésekben és a reklámban ki kell hozni, hogy húsz év munkája.

Mind ezt különben majd személyesen megbeszéljük. Amit írtam, azt is megmondhattam volna, azonban annyira meghatott szereteted, hogy néhány sorban ennek a meghatódásnak kifejezést kellett adnom.

A pénzt megkaptam. Csak csütörtökön érkezem, így péntek délben kereslek fel. Addig is a legmelegebb szeretettel köszönt

Aron

CSALÓKA SZIVÁRVÁNY

Ismét a csalóka remények: *kitörni, kitörni*. Magát a darabot, a Szivárványt, 1942 októberében játsszák először Budapesten, a Nemzeti Színházban, majd 1943 januárjában Kolozsvárt.

Az én drámám, melyről szó esik a levelekben, a *Méreg*.

Farkaslaka, 1942. szeptember 5

Kedves Bandi!

A cseh-könyveket még annakidején megkaptam s folyton készültem arra, hogy kedvességedet, melyet leveledből is éreztem, megköszönjem. Igen sokszor gondoltam Rád, de a levél elmaradt, sok dolgaim és rossz egészségem zavaraiában. Most sem vagyok a legjobban. Remélem mégis, hogy karácsonyra tudok valamit írni a Révainak.

Néhány nap múlva innen Kolozsvárra megyek, majd október második felében Pestre is. Örülnék, ha Te jól éreznéd magad s ha megelégedésedre tudtál volna dolgozni, amióta nem találkoztunk.

A legmelegebb szeretettel ölel

Aron

Kolozsvár, 1942 december 15

Kedves Bandi!

Mindenekelőtt bocsáss meg, hogy gépen írok Neked: valami úgy beléütött a jobb kezembe, hogy egyidő óta nehezemre esik a fogás.

Amióta hazajöttem, azóta készülök Neked írni. Meg akartam köszönni sok és szeretetből fakadó figyelmedet, mely mai körülmények között különösképpen jól esett. Mivel azonban napról-napra késtem ezzel a levéllel, olyan ügyek is gyűltek kezem alá, melyekről nemcsak írni akarok, hanem amelyekkel kapcsolatban a Te megítélésedre és segítségédre van szükségem.

Itt van elsőnek a német színpadi kiadó és az Énekes madár fordítójának levele. Feleségem ezeket lefordította nekem, s így tudom, hogy milyen kérdésekről van szó. Az idegen nyelv miatt azonban lehetetlennek tetszik, hogy én ezt az „ügyvitelt” rendesen végeznem tudjam; de ha tudnám is, nagyobb gyakorlat és körültekintés kell ehhez, mint amekkora nekem van. Ezért az a kérésem Hozzád, hogy a Révai mégis vállalja el ezeknek ügykezelését. Ha ez lehetséges volna, akkor a német kiadót és fordítót egyaránt értesíteni kéne, hogy ez üggyel kapcsolatos minden dologban a Révai Irodalmi Intézet képvisel engem. Ha nem lenne lehetséges, akkor tényleg színpadi kiadóhoz kell fordulnom, vagy abba kell hagynom az egészet. (Tudod véleményemet, hogy a németeket amúgy sem nekem találták ki.)

Arra az esetre, ha a Révai vállalná ezt a képviselést, az a véleményem, hogy szerződést mindig csak egy műre lehet kötni; másik két műre pedig határidőre

lehetne opciót biztosítani. Ilyen szerződést azonban, amilyent küldtek: amely (ha jól értettem) örökidőkre biztosítja neki a jogot, s a formások szempontjából is úgy kezel, mint német szerzőt, nem fogadhatunk el. (Német törvények, beiratkozás a német szerzők egyesületébe, stb.) Joguk csak német nyelvű elhelyezésre és előadá-sokra szólhat, mert ha egyszer eszünkbe jutna az angol vagy a japán elhelyezés: mi közülük nekik ehhez!

Azt írják, hogy az Énekes madár szövegén változtatásokat csináljak. Minden-esetre írják meg, hogy művészi észrevételeik vannak-e, vagy világnézetiek; s milyen változtatásokat gondolnak. Az is eszükbe jutott most, hogy előbb a Csalóka szivár-ványt szeretnék. Ebbe belemegyünk, de a szerződésben határidőt kell kikötni, s alá-íráskor esedékes előleget. Különben nem olyan céltudatosan csinálják, mint a had-vezetést.

Most itt van a mi kedvesebb ügyünk, a Csalóka szivárvány kiadása. A Szépművés Céh szedésének korrektúráját ma megcsináltam, így a jövő hét végére várható a könyv. Ha ez a könyv már meglesz, amikor a Révai-kiadás korrektúráját csinálni kell, akkor ennek a könyvnek a szövege legyen irányadó. (Két-három helyen tér el, egy-egy utalással, vagy szóval a Révainak átadott kéziratról.)

Szeretném a darabot abban az antilop-kötésű kis formában, mely annyira tet-szik nekem. Nekem tényleg nagyon tetszik az a kis formátum: úgy érzem, olyan dologra való éppen, mint az én színdarabjaim. Képzeldésemben nagy örömmel látom azt a tiz üdítő és nevető könyvecskét, melyek tiz színdarabomat tartalmazzák. (Re-mélem, Isten hagy számunkra, akiknek még dolgunk van, a végzetem egy kicsi nyí-lást, melyen kisurranhatunk a békés és építő jövőbe.) S még azt akarom mondani, hogy dönts olyan forma mellett, mely legjobban szolgálhatja az elsőrendű szem-pontokat.

Írják még valamit arról is, hogy mit dolgozom. Írtam és felolvastam a „népiség”-ről egy előadást az itteni egyetemen. Ez meg fog jelenni karácsonykor, két helyen is. (Küldeni fogok belőle.) Vállaltam egy karácsonyi cikket a Magyar Útba; most írok szilveszter estéjére egy novellát a Rádióba, egy másikat a Forrásba; s meg kell írnom február elejére a Kisfaludy nagy-gyűlésre a székfoglaló novellát.

Ezeket a regény előtt mind el kell végeznem, hogy semmi se zavarjon. Így még jobban remélem, hogy sikerülni fog rendes dolgot írni a témából, mely kedves előttem.

Darabom itteni bemutatója január második felében lesz, minden valószínűség szerint Kiss Ferencel. A tiédet azonban, kedves Bandi, jobban várom, mint ezt. Írd meg majd nekem, hogy mikor lesz, mert csakugyan szeretnék ott lenni.

Az itteni fiatal írók végre kiadtak egy könyvröpiratot. Önállóságra törekszenek, ami nagyon helyes. Az alap, amelyen állnak, még nem világos előttem, de remélem, hogy műveikkel majd sikerülni fog világossá tenni.

Ezekután, kedves Bandi, a Feleséged kezét csókolom, Téged pedig a legmelegebb szeretettel ölel hived és barátod

Aron

Kolozsvár, 1943. január 13

Kedves Bandi!

Megkaptam mind a három leveledet: kettőt december végéről és egyet január 7-ről. Nagyon szépen köszönöm részletes értesítéseidet, melyek irodalmi vonatko-zásúak; s igen hálás vagyok személyes közléseidért.

Valamelyik újságban azt olvastam, hogy 22-én lesz a darabod bemutatója; ma viszont úgy látom, hogy 20-án. Már azon gondolkodtam, hogy miképpen mehetnék fel 22-re. Ha azonban 20-án lesz, akkor egybeesik az én kolozsvári bemutatómmal s így csak később láthatom. Február elején mindenképpen Pesten kell lennem, mert 7-én lesz a Kisfaludy Társaságban a székfoglalóm.

Mindenekelőtt, kedves Bandi, azt kell megírnom Neked, hogy a Csalóka szivárvány kötetének mennyire örültem! Nemcsak kedvesek és szépek, hanem a szedésük is gondos és kellemes. Ezekkel a könyvekkel igazán kárpótoltatok minden bosszúságért, ami a próbákon és az előadás alkalmával ért. Ha valaki, én igazán nagy megértéssel és együttérzéssel olvashattam, amit a Te darabod próbáival kapcsolatban írtál. Mégis úgy érzem, hogy Te a színházban is fogsz elégtételt kapni. A Vigszínház nem szokta rossz előadásban bemutatni a darabokat. Mindenesetre nagyon kíváncsi vagyok a darabra és az előadásra egyaránt. Talán rövidesen értesíteni foglak, hogy mikor utazom; ha azonban nem 20-ikán lenne a bemutató, akkor Tőled kérek értesítést.

A két német kiadóval kapcsolatos ügyeket részleteiben talán csak akkor beszélhetjük meg, amikor felmegyek. Egy-egy rövid levelet azonban már most küldhetne a Révai. Ebben csak jeleznéd, hogy a részletes válasz készül és rövid időn belül elmegy.

Sajnálkozva vettem tudomásul, hogy a színpadi kiadóval a levelezést a Révai nem vállalja. Ezt én végeztem volna és végezném, ha tudnék németül levelezni. Így csakugyan kell valamelyes megoldást találnunk. Amíg nem beszéllek Veletek, nem tudok határozott választ adni arra, hogy Szalainak átadjuk-e az ügyet, vagy ne. Az eddigiekből az derült ki, hogy a fordítóval és a német kiadóval való osztozkodás után a szerzőnek az írói tiszteletdíj 30%-a jut csupán. Ha most egy új ügynököt szerzünk, az esetleges jövedelem szempontjából csupán illúzió lesz az egész. De mindezt majd megbeszéljük. Addig is azonban, arra kérek, küldjétek a kiadónak új darabomból is.

Más részleteket a hónap végén majd megbeszélünk.

Addig is azt kívánom, kedves Bandi, hogy műved előadásával kapcsolatban viseld türelemmel úgy a jót, mind a rosszat. S ha másként nem is lehetnék Veled, lélekben és a legjobb kívánságokkal Veled vagyok.

Szeretettel és őszinte barátsággal ölel

Aron

SEJTELEM

De nemcsak lélekben volt velem, hamarosan felutazott Pestre, hogy lássa a darabomat.

Valamelyik este ott ültünk a páholyban hármásban, a feleséggel és vele. Az első felvonás vége felé nyugtalanul hátrébb tolta székét, a rozoga szék nagyot recsent. A szünetben meghökkenve láttuk: napbarnította bőrből szinte eltűntek a nyári fények, az arca szokatlanul sápadt volt, halvány. A páholy mélyébe vonta feleségemet:

— Ezt a darabot rólam írta Bandi?

És mellkasára vonta feleségem kezét.

— Nem beteg maga, Aron — mondta feleségem. — Miért kacérkodik ilyesmivel?

— Ki tudja... Nemcsak a szív lehet beteg — felelte rejtélyesen.

Nem volt beteg, akkor még nem. De hogy milyen félelem élt benne — ki tudhatná?

Villanásnyi jelenet volt, a villanásban mégis annyi fojtottság, hogy a páholy mélyi szavakat nem felejtettük el. Még évek múlva is idéztük őket feleséggel.

És amikor 1966. január első felében, utoljára voltunk nála Alkotás utcai lakásán (utána már a végső állomás, a Kútvolgyi úti kórház következett), a régi páholydialógusból kísértetiesen megisméltődött két mondat:

— Nem beteg maga, Aron! — mondta feleségem, és megszorította a felismerhetetlenül sápadt, dagadt archoz tartozó kezét a könnyű takarón.

— Ki tudja... — felelte ő mosoly nélkül.

S most jöjjön a levél:

Kolozsvár, 1943. január 27

Kedves Bandi!

Ha már nem mehettem fel a bemutatódra, figyelemmel kísértem, ami körülötte volt. Úgy láttam, hogy a kritika jóindulattal foglalkozott daraboddal: ettől a jóindulattól azonban minden jó törekvés elmerülhet. A bajok általánosak, a javítás is csak úgy képzelhető el.

Vasárnap este vagy hétfőn Pestre utazom. Ma sürgönyözök a Gellértbe, szoba végett, hétfőn délre. Megköszönném, ha telefonálnál oda, hogy rendben van-e? Ha véletlenül nem lenne, akkor próbálj a Hungáriában foglaltatni.

Akkor este elmennék a Pesti Színházba.

Más egyebeket majd személyesen megbeszélünk.

A Szivárvány itteni bemutatója nagyon jól sikerült. Sok örömet találtam benne.

Remélem, Bandi, hogy jó egészségben s jó kedvben találalak. Addig is a legmelegebben ölel

Aron

A Gellért-szálló éttermében vacsoráztunk aznap este. Mintha csak el akarta volna hessenteni a páholymélyi epizódot, aznap este vidám volt, szokatlanul sokat beszélt, szobájának kulcsával játszott. Az a halk csörgés néha még a dobhártyám mögött kísért.

VIRRASZTÁS

„Az új Tamási-könyv, s benne a *Vásárhelyi Hitvallás* jókor jött” — írta a *Virrasztásról* Balogh Edgár.

A kötet történetéről s gondjairól tudósít néhány levél:

Kolozsvár, 1943. február 18

Kedves Bandi!

Szerencsésen hazaérkezve, most szedegetem össze a megbeszélt könyv anyagát. A cím még mindig nem akar kielégítő formában jelentkezni. Másfelől is több olyan kérdés vetődik fel, melyben meggondolással kell döntenem. Ugyanis azon kell első-sorban gondolkozni, hogy mindenfajta írások legyenek-e a könyvben, vagy valamelyes vezető gondolat szerint válogassak? Ez a vezető gondolat csak „nemzet-politikai” lehetne. Akkor a válogatásban ehhez kéne alkalmazkodni s az írások kölése időrendben történnék.

Aztán volna az a másik felfogás, hogy mindent tartalmazzon a könyv: minden olyan írást, mely az író érdeklődésére jellemző és figyelmet érdemel. Ebben az esetben is kérdés, hogy felvegyünk-e a könyvbe olyan írásokat, mint az összes novellák bevezetője, vagy néhány író személyéről vagy művéről szólót?

Ha valóban gyűjteményt adnánk, akkor talán fejezetekben kéne adni az anyagot, tárgy és műfaj szerint, hiszen vannak úgynevezett színes irodalmi riportok, társadalmi vonatkozásúak, sorskérdésről szólók.

Nagyon hálásan venném, ha megjegyzésekkel tudnál engem segíteni, miközben magam is további gondolkodom a leghelyesebbnek tetsző megoldáson.

Itt-ott örömmel olvasom, Bandi, hogy a darabod áttörésben van. Remélem, most már az igazgatóság is megnyugtatóra alkalmas módon viselkedik. A viszontlátásra és a tavaszra vágyakozva, a legmelegebb szeretettel köszönt

Aron

Kolozsvár, 1943. április 14

Kedves Bandi!

A kézirat utolsó része itt van. Észrevételeidet, az esetleges kihagyás dolgában is szívesen veszem. Most úgy ítélem meg, hogy a könyv rendkívül érdekes lesz. Remélem, a cenzúrát sikerül szerencsésen átugrani. Erre tekintettel voltam.

A beosztás és sorrend tervezetét a héten küldöm. S a nálam lévő korrektúrát úgy két nap múlva. Úgy gondolom most, hogy előszót talán nem is írok. „Aki virasztott” kerülne akkor a könyv élére egyedül.

Mellékelek címírást is, jobbat nem tudtam írni.

Boldog vagyok, hogy a darabod olyan jól megy.

Köszönöm minden kedves figyelmedet.

Meleg szeretettel ölel

Áron

Kolozsvár, 1943. május 13

Távirat:

A Virrasztás szép megjelenésében szívből köszönöm figyelmedet. Jövő csütörtökön találkozunk.

Ölel

Áron

Szeretett és fontos könyve volt Áronnak a *Virrasztás* — s nekem kétszeresen az, ajánlasként ezt írta a kötetembe: „Illés Endrének ajánlom, akinek bajtársi szelleme nemcsak szükségessé, hanem majdnem kívánatossá teszi mindnyájunk számára a szellemi virrasztást.”

EGYÜTTES VALLOMÁS

Tamási Áron — szorongatott, sorsváltó időkben — avatott formálója volt a nemzedéki vallomásoknak. Közös gondban, beszélgetések, viták után ő írta a *Magyar Csillagban* az *Együttes vallomást* is — Kolozsvárról küldte fel nekem. A mindenkori népi-urbánus vitáknak ez a megszívlelendő dokumentuma 1943. május 15-én jelent meg a *Magyar Csillagban*. Szövegén nem változtattunk egyetlen szót sem. A *Vallomás* elég nagy vihart támasztott, jobbról-balról támadták, különösen Fenyő Miksa éles hangjára emlékszem.

Azok írták alá, akiket ő ajánlott: rajta és rajtam kívül Illyés, Kodolányi, Márai, Veres Péter, Zilahy — megtagadta az aláírást: Karácsony Sándor, Kovács Imre, Cs. Szabó László.

Az *Együttes vallomás* kísérő levele:

1943. IV. 21.

Kedves Bandi!

A Magyar Csillag számára megírtam az írást, ahogy tudtam. Ha lényeges változásokat csináltok rajta, küldjétek el; különben a nevemet, kérek, írd alá. Jól fogjátok meg a dolgot, s hogy kik írják alá. Ezeknek (Rajtatok kívül) nem szabad kimaradni: Zilahy, Németh, Kodolányi, Cs. Szabó, Kovács Imre, Veres Péter, Márai, Karácsony. (Mások is, de jól meggondolva.)

Szeretettel öllelek

Áron

1942-BEN

Kolozsvár, 1944. február 31.

Kedves Bandi!

Ha javítottam írásod oly nagy mértékben súlyosodt rólt
a helyzet, hogy igazán bízhatós az első dolgaid lehetősége
rólt. Ezt mindig sajnálom. Remélem, megírtad.

Ugy gondolom, ha erőfarkal nekem sikerül el, itt ma-
vok. Ha lehetőségek, csölyg a Jézus-földre megvok. Jól tartok.

Te feljöttél el engem, s ha van mit rá, megelhatározom
a Révai Könyvtár. Lehetőség szerint, hol lehetnek tudtok.

Bármi történet, csölyg ^{Révai a mai} ~~javítottam~~ megelhatározom
feljegyzeteket, többi a leírások, csölyg ábrákaként.
Ha megdől Péter Révivel, inkább egy plüss megelhatározom
jétek, ha van mitől.

Jajkészek a Spürmanist is a Gimmertat felüvedni.
Címek más úteint, kiazítom Kolozsvár, meg Farkasok.

Átvitél köztudat há társas

Jamár Áron

Íróslányi = tehetséges szilvái, esze borotva
Illés = kinyí - kemény keszevő irás
Fejé = Dóbra predikátor vepőre
Körme = műveltege bolniból fejébe
Ízabi Pál = békazi úrvosa betyái
Péter = a hortobágyi ^{gyalog - csizma} _{stegus} ^{lehosa} _{betű}
Ízabi Zoltán = a cifa nyomorúság istója
Erdő = túzós - futó homokban
Kovács Imre = a néma faradónk sorása

Nemező László = "Nemulafa"
 Spigomogol - Gedlin András

Sárközi = a házam hall vőre
Erdélyi Foksz = palloszi tükör bóbó
Spigedi Fialoz: Ozulay, Tolnai, Radnoti
Miró

Illés Endre = Supa Zoltánai mértani vőre,
 talán Kőfegyő, mint Balgói Jánosnál

100

A Vallomás szövege:

„Irodalmunk történetéből is úgy ismeretes a magyar író, mint nemzetének lelkiismerete. Hűséges volt mindig az emberi eszményekhez és a nemes faji hagyományokhoz, de a szükséges nemzeti fejlődés érdekében és a nép sorsának javításáért ugyanakkor vállalta a harcot is.

Az első világháború óta a mi írói nemzedékünk ugyanezt tette.

Eleddig a sors megtagadta tőlünk azt a legfőbb jutalmat, hogy eszményeinket politikai és társadalmi erők a nemzet életében valóra váltsák. Ehelyett szellemi eredményeinket világnézeti és társadalmi jelszavak alá próbálták temetni két évtizeden keresztül; küzdelmeinket pedig azzal rontják ma is, hogy egyrészt az irodalmi életben ellentéteket szítanak, másrészt pedig írókat és műveket célzatos politikai színnel festenek be.

Szükségesnek tartjuk az elvi vitákat, amelyek tisztáznak és tisztítanak, de az építő szellem tekintélyének védelmében elítéljük azt a személyeskedő és pártos modort, melyben egyes írók is megnyilatkoznak néha. Hívei vagyunk annak is, hogy az írói meggyőződést és a műveket a nemzetépítés és a társadalmi fejlődés szögéből vizsgálják, de a magyarság egyetemes érdekének védelmében visszautasítunk minden olyan célzatos ítélkezést, melynek szempontjai inkább hatalomvédők vagy pártosak, mint egyetemes érdekűek.

Ilyen esetekben, ha legtöbbször lemondunk a személyes védekezés jogáról, úgy érezzük, hogy a szellemi öntudat megbecsülése rejlik ebben a lemondásban; az esetenként való bajtársi védelem helyett pedig inkább közös eszményeink védelmét választjuk, hogy ezáltal is példázzuk a fokozott fegyelmet és a közös felelősséget a nemzeti sorsban.

Korváltó és háborús időkben, amikor a szenvedélyeket sok minden csábítja nemtelen csapongásra, nem könnyű a fegyelem benső fogadalmában élni. S bár, éppen hangadó helyeken, vajmi ritkán értékeli ezt az önkéntes fegyelmet, mi mégis erre köteleztük magunkat, mint ahogy a magyar falu és a munkástömegek is ilyen fegyelemben élnek. Tévedne azonban bárki, aki azt gondolná, hogy a magyar író önkéntes fegyelme a magyar sors mai vajúadásában csökkent éberséget jelent, vagy elaltatott szenvedélyt a nemzeti fejlődés és a társadalmi átalakulás dolgában. Egyedül a szellem méltóságát, a gondolkodás, a beszéd és az írás színvonalát szeretnők fegyelmезetten s oly sok veszély között megőrizni. Meg kell őriznünk, mert úgy hisszük, hogy a szellem erkölcsi tekintélyére, valamint a beszéd és az írás emberi hitelére igen nagy szükség van. S bizonyára még nagyobb szükség lesz rá akkor, amikor megújult nemzetet kell majd teremteni, igazságos magyar és emberi társadalmat, s valóban édes Hazát a dolgozó magyaroknak.

Reméljük és hisszük, hogy ez írás belső tartalmával egyetértenek azok az író-társaink is, akiket nem volt módunk s alkalmunk szándékunkról értesíteni s akiknek így adunk hírt. — *Illés Endre — Illyés Gyula — Kodolányi János — Márai Sándor — Tamási Áron — Veres Péter — Zilahy Lajos.*

HIDEGEDIK AZ IDŐ

Egyre hidegedik az idő, 1943-ból átlépünk 1944-be.

A levelekhez nem kívántatik sok magyarázat.

Először tűnik fel az Árgirus-történet regényterve (Kodály Zoltán is biztatta, írja meg), egyelőre *Mennyei Tartomány* a címe — végül, de csak 1948-ban *Zöld ág* kerül címként a megjelenő regényre.

Az én készülő darabom az *Egyszárnyú madarak*, mesejáték. Sokáig kellett várnia a bemutatóra, 1974-ben játsszák majd a budapesti Katona József Színházban.

Az egyik levélben szó esik a sérelemről is: Tamási Áron összegyűjtött novelláiról az előző évben Bóka László kétes bókokba burkolt fanyalgó három oldala („a lelkes olvasó reméli s el is várja: akit megszokott az élen látni, az majd újra előre-

dobja szívét”) — s az idén Szabó Lőrinc összegyűjtött verseiről lelkendező huszonegy oldal, műmellékletekkel („a Szenvedély, az Értelme, a Teremtő nyugtalanság, a Klasszicitás” címszavakkal).

Az ő készülő darabja a *Hullámozó völegény* — utóbb változott az alaprajza és a meséje.

És megint fényesedik egy szívárvány: írjon a svájci Ramuz előszót az *Ábel*hez. És már a partizánélet ötlete is felmerül.

Kolozsvár, 1943 július 15

Kedves Bandi!

Ugy hallottam, hogy szabadságon vagy. Ezért a Révai címére küldtem ma el a levelet, melyben benne volt az új regényemre vonatkozó szöveg is. Azért késtem vele, mert a korábban mondott címmel nem voltam megelégedve. Újat kerestem, mely kifejezőbb s utalásában világos legyen. Sok töprengés után végre abban állapodtam meg, hogy legyen a cím: Mennyei Tartomány. Úgy gondolom, jobb volna, ha a megküldött szöveget a Révai a maga nevében használná, az én tudtommal. Így nem kötnének engem annyira a sorok, s azt is kivédenők, hogy valaki esetleg, majd jövő kritikájában, a regény helyett ezekkel a sorokkal foglalkozzék.

Különben csendesen éldegélünk, nem a legjobb hangulatban. Szeretném, ha most már regény-írás közben, nem zavarna meg engem semmi, hogy rendszeren meg tudjam írni a regényt, s október elsejére teljesen a kezetekben legyen. Egy hétig otthon voltunk Farkaslakán. Élelem dolgában jobban vannak, mint a városi szegények, s kezdenek már a németekben ott is kételkedni.

Itt úgy-ahogy megrendezték a színházi értekezletet, sok értelme nem volt s nem lesz.

A kirándulók előzőnlötték a várost, és várják a kötelező német győzelmet.

Ma érkezett meg a Magyar Csillag új száma, melynek átfogatása után mégis megcsóváltam a fejem: az arány-érzék csődöt mondott! Az lehet helyes és igazságos, amit Lőrincsel csináltak, de akkor igazságtalan, amit az én novellás-könyvemmel a tavaly műveltek. Csodálom, hogy ezt nem érezték. (Legalább ezt.) Az ember egy folyóiratot aszerint is néz, hogy milyen elvek és szellemi indulatok terpeszkednek benne. Ha a kritikuskárda nagyrésze azt gondolja, hogy a „tanultság” leple alatt visszahozza a háborúelőtti „magyar” irodalmi világ légkörét, akkor mi megkeressük az eszközöket, melyekkel védekezni fogunk.

Azt hiszem, Te is úgy gondold.

De ami ennél most még fontosabb: remélem, jól vagy, és dolgozol is valamit, ami szívedből való.

Abban a reményben, hogy majd ősszel eredményben és győzelmekben egyaránt gazdagabbak leszünk, a legmelegebb szeretettel ölel

Aron

1943. szeptember 3

Kedves Bandi!

Felelős hírek után bizonyára te is úgy félsz ettől a levéltől, mint én. Ez az oka annak, hogy kedves leveledre csak most válaszolok. S ha már írok, mindjárt be kell jelentenem az őszi csődöt a regénnyel: hat ízben kezdtem meg a regényt, a hetedik helyett (egyelőre) abbahagytam. Most tehát ez a helyzet. Néha szomorkodom rajta, néha nevetek: nem tudom, melyik a helyesebb. Remélem, nem egészen én vagyok a hibás ebben a csődben, a következmények azonban engem sújtanak, mert lelki és anyagi inség egyformán ineteget.

Más vonatkozásokban is, akár emberi, akár magyar vonatkozásokat mondok,

igen erős kedélyhullámszás van bennem. Kezdem egy kissé elveszíteni a valóság-érzékeimet, mely arra mutat, hogy az örültség nem idegenkedik tőlem. Mintha megérezte volna, egy Jászapátiban lakó tiszta bolond, a napokban óriási világmegváltó tervezetet küldött nekem: mint székely kollégájának.

Biztató leveleket is egymásután kapok, hogy álljak ki a fórumra és mutassak utat. Még a Népszavában is felszólított egy ember. S éppen akkor teszik, amikor úgysis azon jártattam az eszemet, hogy nemzetpolitikai röpiratot írok.

Mindezekkel szemben fokozott örömmel vettem tudomásul, hogy Te mesejátékok írsz. Rendkívül kíváncsi vagyok rá. Október elején felmegyek Pestre rövid időre, s akkor elolvasnám, ha készen leszel.

Nekem is kéne darabon munkálkodni, bár Németh Antal megharagudt reám, amiért a következő darabot magánszínháznak akarom adni. Témám egy fiatal falusi iparos, ki minden eszközzel érvényesülni akar. Házasságot is ebből a célból akar kötni, de előtte mégis meg akarja kísértetni jövőendő feleségét. Ebből a célból játékosan ördögnek öltözik, de ebben a bőrben egyszerre felszabadul a társadalmi s emberi nyugók alól: áldott rajongó lesz belőle, s valóságos költő. Persze, ezt megkóstolván, élete is megfordul: azt a tanítást példázva ma, hogy legyünk ördögök, ha az embereknél jobbak akarunk lenni.

Néha, mint most is, azt gondolom, hogy egyszer reám jön a munka s akkor nagyon sokat fogok dolgozni. Remélem, hogy ez minél hamarább elkövetkezik.

Szívből üdvözlöl és ölel

Aron

Utóirat: szeptember 16.

Amint látod, már régebben válaszoltam kedves leveledre, csak éppen a levélküldését halogattam, mert nem tesz — azt hiszem — kellő tárgyilagos benyomást.

Mindaz, amit a könyvnapon az erdélyi szellemi ügyekkel kapcsolatosan beszélünk, a reménnyel együtt elaludt.

Október 6-án a Kisfaludyban felolvasok. Abban a tájban tehát személyesen beszélhetünk meg mindent, amire szükség van.

Szeretettel ölel

Aron

Kolozsvár, 1943. december 22

Édes Bandikám!

Szívből köszönöm figyelmes sürgönyödet. Remélem mind a ketten jól vagytok s örömben fogjátok tölteni a karácsonyi ünnepeket.

Allandóan várom darabod felől a hírt. Mindent elgondolva, úgy hiszem, hogy maradj a Pesti Színházban véle. A Herczeg darabja után igen jól jönne a Te műved.

Magam is próbáltam dolgozni. Hazajövelelem óta azonban az arcomat támadta meg a hülés. Egyik fogamat már ki kellett ásni. Ilyen körülmények között még csak az első felvonást tudtam megírni.

A legmelegebb szeretettel ölel

Aron

Kolozsvár, 1944. január 3

Kedves Bandi!

December 20-ikán írott levelednek arra a közlésére szeretnék válaszolni, mely az Abel a rengetegben svájci kiadására vonatkozik. Azt gondolom ugyanis, hogy ebben a formában nem annyira pénzügyi kérdés a kiadás, mint szellemi-erkölcsi vonat-

kozású. Az ajánlatot tehát el lehet fogadnunk, ha egyszeri kiadásra szól; s ha más esetleges kiadásra vonatkozólag semmi kikötést nem tartalmaz.

A kívánságom azonban az volna, hogy Ramuz írjon a könyv elé rövid előszót. Ha ezt megteszi, bizonyára a fordítást alaposan átnézi, ami a legfőbb cél volna.

Nem tudom, hogy a sorozat számára a novellás könyvem elkészült-e? Azt is említetted volt nekem Pesten, hogy az összes novellákból is új kiadás készül, de értesítést erre vonatkozólag nem kaptam.

Remélem, kedves Bandi, hogy nagyon jól töltötted a karácsonyi ünnepeket, s hogy az új esztendőbe is jobb lábbal léptél bele. Kívánom, hogy számodra sok örömet s munkád után gyümölcsöt hozzon az új év. A legmelegebb szeretettel üdvözöl s a közeli viszontlátás reményében ölel

Aron

Kolozsvár, 1944. január 11

Kedves Bandi!

A rengeteg ünnep miatt az első felvonáson még nem haladtam túl. Most azonban elindulok. Utána kétségtelenül a regény következik, vagy a partizán-élet. Barátsággal, melegen ölel

Aron

Kolozsvár, 1944. III. 28.

Kedves Bandikám!

Legutóbb írott kedves leveledre melegiben készültem válaszolni; aztán a közbejött izgalmak miatt mostanáig elmaradt. Remélem, Pesten és a hivatalodban talál ez a levelem.

Igen örültem annak az értesítésnek, hogy a hollandus kiadó az Ábelt most megjelenteti. Arra is gondolok, hogy talán először csak az Ábel a rengetegben kötetet hozzák ki. Ha ennek fordítása jó, körültekintő megállapodásban más művekre is lehetne opciót adni; föltéve, hogy a kiadó minden tekintetben komoly.

Ami azonban legjobban érdekel, az a könyvkiadás további ügye, s az ezzel összefüggő más kérdések. Nagyon szívesen vennék egy levelet, melyben erre vonatkozólag tájékoztatnál. Bár szándékomban van a közeli jövőben felmenni, hogy főleg ezeket az érintett kérdéseket megbeszéljük. Remélem, ez sikerülni is fog, már a felutazás. Egyelőre néhány napra Farkaslakára megyek, hogy Édesanyámat meglátogassam s a családot megnézzem. Öcsémet és sógoraimat is katonának hívták, s mint a Gondviselés gyarló titkára, meg akarom még nézni őket, s amit lehet, elrendezni. Holnap mennék.

Mondanom sem kell, hogy egy idő óta megakadt a munka, pedig már a II. felvonás végén voltam.

Drága Bandi, nehéz a szívem, mint mindenkinek manapság. Szeretettel öllelek és sokszor gondolok Reád s Reátok mind.

Aron

MÉG HIDEGEBB AZ IDŐ

Orvosprofesszor barátai, Miskolczy Dezső, Haynal Imre, Klimkó Dezső bundával ajándékozzák meg, szép, tekintélyes bőrbundával — az eljövendő télre gondolva.

És a lakását detektívek kutatják, kétszer is ott járnak, a feleségét keresik.

„B. L.”: Basch Lóránt, a Baumgarten Alapítvány kurátora, aki a zsidótörvények szorításában mentesítési kérelmét írókkal íratja alá.

Arany János munkáit is kéri magának, takarékosan, ha lehet, fűzve.

Kolozsvár, 1944. május 15

Kedves Bandi!

Én lélekben küzködöm. Szeretném a szindarabomat befejezni, de nem jutottam még odáig, hogy eléd tudjam tenni. Az én helyzetem a körülményeim miatt más írónál is zaklatottabb. Detektívek is kétszer jártak nálam: először a Magdó szüleit keresték itt, másodsor magát Magdót, bár ő már hatodik éve katolikus. Ha egy kissé rendeződnének a körülöttem lévő dolgok, talán hazamennék, hogy egy kicsit azokon is segítsék, s ők is lelkiileg rajtam; s hátha dolgoznám is ott valamit.

Kedves Bandi! Én a télen egy bunda-félét kaptam három professzor barátomtól, akik — később kiderült — ajándékba adták azt nekem. Arra gondoltam, hogy könyveim egy-egy sorozatát ajándékoznám nekik, a rendestől eltérő, valami kedves és egyforma kötésben. Ha lehetséges ez és a könyvnapra szíves volnál előkészíttetni, nagyon szépen megköszöném.

A legmelegebben üdvözlöl és ölel

Aron

Kolozsvár, 1944. június 20

Kedves Bandi!

A könyveket rendesen és idejében megkaptam. Gyönyörűek. S oly gondosan csomagolták, hogy az is megható volt. Amióta megjöttek, nap-nap után akartam Neked írni, de az ismeretes baj még mindig sűrítve itt van a fejünk fölött. Ma mozdult valami reménység.

Úgy terveztük, hogy holnapután vacsora alkalmával adjuk át a könyveket, ha addig valami el nem sodorja a vacsorát. Nagy örömet fognak szerezni a könyvek, melyeket — bundától eltekintve is — megérdemelnek az illetők.

Igen fáj, hogy hónapok óta nem dolgoztam, de már nem sokáig lesz így. Lehet, hogy a jövő héten rövid ideig hazamegyek. Abba is belekezdtem, hogy Pesten legyen egy szobám.

Egy szegény öregasszony könyörgő levelet írt nekem, hogy küldjek Ábel a rengetegben című regényt neki. Nekem itthon nincs példányom erre, azért kérek, küldd nekí. Címe: Mok Mihályné, Tasnád, Petőfi utca 9. Szilágy megye. Ezenkívül küldjete nekem egy teljes Arany János füzve, ha így nincs, kötve.

Még egyszer szívből köszönöm neked a gyönyörű könyveket. Ha lesz valami változás, értesítelek. Melegen és barátsággal ölel:

Aron

Kolozsvár, 1944. július 26

Kedves Bandi!

Elutazásom előtt, vasárnap délután, telefonon akartam búcsút venni Tőled, azonban — úgy látszik — nem voltatok otthon. Leleki üdülés visszagondolni a Veletek való találkozásokra, s különleges jóindulatokat köszönöm.

Magdó még ott maradt. Úgy beszéltek meg, hogy a hét végén én is visszamegyek. E pillanatban nem tudom, hogy ebből mi lesz. Attól félek, hogy szegény nem tud eredményt kicsikarni.

B. L. azt mondta, hogy az ívet utánam küldi, hogy itt aláírhasam, miután Hegedüs már járt véle a Balatonnál.

Most hallom, hogy a Színháznak új igazgatója lett. Valóban „kerge ivadék” vagyunk mi.

Szeretettel és barátsággal öllelek, kedves Bandi!

Aron

IDETARTOZOM

„De mihelyt lehetséges, vigyenek haza a farkaslaki temetőbe” — végakarátát ezzel a mondattal fejezte be, egy héttel halála előtt.

Egy héttel előtte — de makacsul így mondta, konokul így gondolta, s egyszer le is írta. Idemásolom ezt a levelét, 1944 nyarát jelzi a keltezés.

Kigyulladt nyár volt az, veszedelmekkel fenyegető idő. A feleségét, majd őt magát is alattomos ellenségek, nyers erőszak fenyegette kolozsvári otthonában.

A levél megértéséhez az olvasónak tudnia kell, hogy már 1944 nyarán, amikor Pesten járt, szebb időkre gondolva, egy új Tamási-sorozatot terveztünk: első regényeivel, a *Szűzmáriás királyfival*, a *Czímeresekkel* és az ő vallomást mondó, nagy előszavával indult volna a sorozat. De...

„Ígéretem beváltása az előszó dolgában lehetetlenné vált — írja néhány hét múlva. — Ezt mélyen sajnálom. Remélem, megérted. Úgy gondolom, ha erőszakkal nem visznek el, itt maradok. Ha lehetséges, esetleg a Székelyföldre megyek. Idetartozom.”

Milyen súlyosan dobban itt az ige, mint egy vers vagy dráma legfontosabb szava: *idetartozom*.

És ezt a súlyos szót a megindult búcsúzás követi: „Ne felejs el engem...”

És végül mégis visszatér a regényekhez: „Igyekszem a *Szűzmáriást* és a *Czímereseket* felküldeni.”

Azt hiszem, ebben a levélben, ezzel az *idetartozom* szóval fogalmazta meg először végrendeletét.

Kolozsvár, 1944. július 31

Kedves Bandi!

Hazajövetelem idején oly nagy mértékben súlyossá vált a helyzet, hogy ígéretem beváltása az előszó dolgában lehetetlenné vált. Ezt mélyen sajnálom. Remélem, megérted.

Úgy gondolom, ha erőszakkal nem visznek el, itt maradok. Ha lehetséges, esetleg a Székelyföldre megyek. Idetartozom.

Ne felejs el engem; s ha van mód rá, megélhetésem a Révai könnyítsen. Lehetőség szerint hollételem tudatom.

Bármi történik, esetleges Révai és más jövedelem negyedrésze Magdó feleségemet illeti, többi a testvéreimet, illetőleg édesanyámat. Ha Magdó Pestre kerülne, néhány ezer pengő erejéig segítsétek, ha van miből.

Igyekszem a Szűzmáriást és a Czímereseket felküldeni. Címem más értesítés hiányában: Kolozsvár vagy Farkaslaka.

Szívből köszönt hú barátod

Tamási Áron

FÖLDRENGÉS UTÁN

Rázkódott a föld, a levelek elmaradtak.

Hiába tervezte: idetartozom, itt maradok — nem bújhatott meg Erdélyben, vadászta rá. Tagja lett az augusztusban megalakult Erdélyi Magyar Tanácsnak, mely a háborúból való kiugrás s a különbéke módozatait kereste. Balogh Edgár és Jordáky Lajos társaságában rávette Bánffy Miklóst: keresse fel Horthyt, és bírja rá Kolozsvár harc nélküli feladására. Mindezt számon tartották, rovására írták. Feleségét, az *Énekes madár* „kicsi Magdóját” is meg kellett mentenie. Szerencs, Miskolc, majd Budapest lett a menekülés egy-egy állomása. Budapesten végül Bajor Gizi fogadta be — más rejtőzködőkkel — a villájába, s itt élte át az ostromot.

Illo's Bandinek
meleg szeretettel adja ezt az ötven éves
képet ~~az~~ a huszonöt éves iró.

Budapest, nov. 24.

Tamási Ágost

Először számára is kinyílt az új világ.

Képviselőként bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, egyik vezetője lett a megújuló művészeti élet legmagasabb fórumának, a Magyar Művészeti Tanácsnak, a Nemzeti Parasztpárt kulturális miniszterként jelölte a kormányba — nem lett az.

Érthetetlenül, apránként, alattomosan kiszorították innen is, onnan is. Az álbarátok és félbarátok elhúzódtak mellőle. Megritkult körülötte a levegő. Könyveinek új kiadására csak nehezen utaltak ki papírt, új darabjával, a *Hullámmzó vőlegénnyel*, már bemutatója előtt huzakodtak. Még lakást is csak segítségével tudott szerezni: 1946-ban váratlanul meghalt a nagyon tehetséges írónő, Kádár Erzsébet — az ő lakását sikerült Tamási Áron birtokába juttatni. Azontúl ott élt Kádár Erzsébet két szobájában, a bútorai, könyvei, festményei között, haláláig.

Erről a lakásról esik szó egyik májusi levelében, 1946-ban:

1946. Május 25

Kedves Bandikám!

Az este úgy belémjött ismét az idegfájás, a vállamba és a jobb karomba, hogy nem is merem Csabára elindulni. Reggel 7 órakor Püski értem jött, hogy induljunk. Gondolhatod, milyen rettentő kínos, nőknek való helyzet volt.

Bandikám, ma délután 5—1/2 9-ig itthon leszek. Örülnék, ha el tudnál jönni. A lakás dolgát, s valami új problémát is ezzel kapcsolatban, s egyéb dolgokat is szeretnék Veled megbeszélni.

Hétfőn, vagy kedden szállítani is lehetne, s ez jó volna. Utána aztán nekilátnék a munkának.

Szeretettel öllelek és sok kedvességedet szívből köszönöm

Áron

És ötvenéves lett 1947-ben. Mindig a szép szertartások és ünnepek híve volt. Farkas Ferencsel, a Parasztpárt vezetőségi tagjával még Tildy Zoltánnal is jártam, aki akkor már köztársasági elnök volt, s úgy hírelt, Tamási Áron híve — engedélyeztessen az ötvenedik születésnapra egy új Tamási-sorozatot. Látogatásunk üres ígérethez fulladt. A Kiadó nevében legalább egy ebédet akartam kárpótolni őt az elmaradtakért: a Gellért-szálló egyik kisebb különtermébe terveztem az ebédet, tizenkét személyre terítettem az asztalt. A meghívottak közül ketten el is jöttek: Vas István és a Hitelbanknak az az igazgatója, aki a Kiadó hitelügyeit intézte. S természetesen mi ketten is ott voltunk még: Áron s én. Szívet szorító látvány volt a nyolc üres tányér.

Az egyik fogás után, ahogyan illett, felköszöntöttem az ünnepeltet, a legegyszerűbben, ahogyan a helyzet és a szívem diktálta:

— Isten éltesen, Áron! Szébb születésnapot jövőre!

Áron felállt, ő is pohárral a kezében — s legalább negyedóráig beszélt. Hármunknak. Arról, hogy mit akart s mit végzett. Miben hitt s miben reménykedik. Az ifjúságról, a férfieveiről. A szóról s az írásról. Amit elmulasztott, ami elmúlt, aminek be kell teljesedni. Nem a szavaira emlékszem — a szomorúságára és a bizakodásra. A nyolc üres tányér is meghatottan hallgatta.

Sohasem hittem, hogy Révai József bárkit is utasított volna, hogy hallgattassák el Tamási Áront, s vele Németh Lászlót, Remenyik Zsigmondot, Weöres Sándort, sőt Tersánszkyt, sőt Nagy Lajost s a többieket. Az irodalompolitikai sakkjáblán azok az alsóbbrendű figurák tették ezt, akik még Cervantest, Proustot, Jammes-ot, Flaubert-t is bezúzták, s akik között végül Révai ütött szét.

Akik ugyanabban a városban élnek, s telefonjuk is van, nemigen leveleznek. Legfeljebb ilyen alkalmi levélkéket váltanak:

Kedves Bandi!

1/2 3 órakor a Révainál kerestelek. Most eljöttem ide, mert nem tudlak otthon megvárni ma. Az Akadémiára megyek, tagválasztó ülésre. (Haynal is reám parancsolt.) Ha a Café de la Paix-be jönneél, Imrével útközben fölvennének a Hidegkúti út 77 alá.

Ölel

Aron

Vagy ilyen üzeneteket küldenek egymásnak:

Budapest, 1948. augusztus 1.

Kedves Bandikám,

Haynal Imrével megállapodtunk, hogy kedden, augusztus 3-án, este nyolc órakor együtt vacsorázunk. Tervünk az volt, hogy Te is gyere el erre az együttlésre. Ha tehát nincs más és jobb dolgod, akkor a nevezett időben légy a Márvány utcai Kis Royal vendéglő kertjében.

Addig is szeretettel és barátsággal ölel

Aron

Amikor már nagyon megszorult, s az előlege nagyon megnőtt: jó tréfával segíhettem rajta. Kettévágtam a véresen balladai *Szűzmáriás királyfit*, s az első felét, a viszonylagosan derűsebb részt, ifjúsági regényként jelentettem meg — így született meg a *Szívbeli barátok*. (Igaz, még 1948 előtt.)

HARMADIK HÁZASSÁGA

Ünnepélyesen s nagyon komolyan egy novella kéziratát olvastatta el velem 1949 elején.

Bodoru — ez volt a címe.

Kriza Vadrózsáiból ismertem a székelyföldi tájszót: az *egyetlent*, a *kedvest* jelenti.

Bronzba csillanó hajú, magas, sötétbarna szemű, nagyon szép, nagyon fiatal lány volt a novella hősnője, Bodoru. Ezzel a novellával közölte velem Aron, hogy ismét megházasodik. S mert a házassághoz tanú is szükségeltetik, erre a tisztségre engem választott.

Íme, itt a dokumentumok — a házassági értesítés, az esküvés forgatókönyvét közlő levél, s maga a novella:

Basilides Aliz Terézia

és

Tamási Áron

tisztelettel értesítik, hogy 1949 június
28-án Budapesten házasságot kötöttek

XII. Alkotás utca 51/b

Kedves Bandikám!

Bár még feljövök Hozzád (bizonyára hétjőn), közlöm Veled, hogy keddre határoztuk a dolgot. Tervek szerint délután 6 órakor lenne. Így Alizskáéktól indulnánk 5 órakor. (Mester utca 33. VI. em. lift.) Utána 7—1/2 8-kor lenne a vacsora, a szülőknél.

Köszönöm figyelmes kedvességedet, s melegen ölel.

Aron

És maga a novella:

BODORU

„A költő vidéken járt a napokban. Csendes emberek között utazott, akiknek gyér beszédjére figyelt, és borongó tavaszi felhők alatt, melyeknek puha borulásain eltűnődött. Hallgatta az emberi sorsokat, melegítve nézte a földeket és buzdítva a fákat. Szerette a világot.

Faluba ment, mely a tó partján feküdt. Kedves emberekhez, kik mindig arról szerettek beszélni, ami szép és ami jó. Akiknek volt egy lányuk is. Magas, barna lány volt, bronzba csillanó, dúshajú; s okos is volt, ha ugyan okos a tavasz, amely illatot és édes mérgeket egyformán lehel.

Ő volt Bodoru.

Azért nevezte így a költő, mert az íz és kedvesség földjén, ahol ő született, a szép és egyetlen leányt szívesen mondták Bodorunak. A lélek melege és a szív lehellete volt az ő számára ebben a szóban; nemes és mívés arany ládika is volt talán, melyben piros leveleken egy tündér fekszik, kinek szintén aranyló haja van és csillag-szeme.

Ilyen szemekkel fogadta Bodoru is a költőt, ott a faluban, mely a tó mellett fekszik; fenn, a dombon pihenő kicsi házban, melynek lakóit kétágú jegenye őrzi szüntelen, s amelynek egyik ablakára, holdvilágos éjjeleken, japán rajzokat tereget az öreg akác. Abban a szobában lakott Bodoru.

— Vártál? — kérdezte a költő.

— Mindig várlak, ha nem vagy itt.

— De én mindig itt vagyok.

Kedvesen nevetett Bodoru, mert megértette, hogy a gondolat mindig ott van, ahol lenni akar, s vajon nem a gondolat az ember? Talán nemcsak a gondolat, gondolhatta a lány, mert megfogta a költő kezét, és a szeme is szólt.

Leültek az asztal mellé, a költő rágyújtott, de az öngyújtó lángja Bodoru felé hajlongott. Bizonyára valami szellő súgta ezt a lángnak, de csak olyan a szellő és a láng is, mint a gondolat. Lebben az egyik és tűnik a más, de maga az öngyújtó játék nélkül van és állandóan. Mindig van, amíg van, de a játékot hozzá kell adni. Kezébe vette hát Bodoru az öngyújtót és játszani kezdett vele. Nyugtalan ujjaival kicsavarta a rugóját, hogy a tűzkövet a tenyerébe öntse, mert abban is gondolat a láng, mint a költőben a lány.

Kipottyant a tűzkő s valahogy a földre surrant.

— Jaj, elfutott! — mondta Bodoru.

Keresni kezdték, de nem találták a kicsi tűzkövet.

Nem találták.

Aztán, gyorsan és hirtelen, felugrott Bodoru és kiszaladt az ajtón.

A költő is felállt és odalépett az ablakhoz, hogy vajon hova szalad a lány. Már a kertben, kis bokrok között, hullámozott lefelé. Egyenesen odament az apjához, aki nekibuzdulva egy felkúszó bokorral viaskodott, amely félig már meg is fojtott egy fát. Hosszú és magasba kúszó vesszői voltak az ádáz bokornak, s gazdagon, mint a mérges gyapjú, úgy fogta körül a fát. Lement a költő is, hogy a fa emlékezzék reá. Nekiszánakozott hát ő is a bokornak s szaggatni kezdte hosszú és fojtó ágait, amelyek akaratos bozóttal vették körül a haldokló fát. Aztán egyszerre valami fészek tűnt elő a gyilkos bozótból, egy gondos madárfészek, fent magasan.

— Istenem! — mondta a költő.

Mindjárt felágaskodott és óvatosan a fészek felé nyújtotta a karját, hogy vajon nincsenek-e benne madárfiák vagy esetleg tojás.

Volt.

Egyetlen tojás.

Boduru akarta kivenni a tojást, de a nagy izgalomban kicsúszott az ujjai közül és eltörött. Mind szomorúan nézték a gyenge, kékszinű héjat, amely összetörve csillogtatta finom pettyeit a napfényben. Mind a hárman némák voltak, esetek és tanácstalanok, mint nagy szerencsétlenség idején. Valami összetörött, aminek formát és értelmet az ember nem tud adni. Mit tehet hát? Csak állhat egyedül, szomorúan és tehetetlenül, mert minden hatalma véget ért.

Bodorunak a szeme is elborult.

Aztán egyidő múlva megfordult, és bement lassan, bánatosan a házba. Amikor utána ment a költő, már a kicsi tükre előtt az arcát törülgette és a haját kezdte fésülgetni. Komoly volt inkább, mint szomorú. Ránézett a költőre, de nem szólt semmit, hanem abban a csepp tükrében tovább rendezgette magát. Egyik kezéből a másikba vette a tükröcskét, majd egy pillanatban a kicsi tükör is lepottyant a földre és darabokra tört.

— Milyen szerencsétlen vagyok!... — mondta Bodoru.

Már majdnem sírt.

Valóban borzasztó volt ez az újabb szerencsétlenség. A tűzkő elgurult, hát jól van. A madártojás eltörött, annak vége. De már a tükör is darabokban hevert a földön!

Hát mit tudjon szólni ilyenkor egy költő, valami vigasztalót.

— Csak a szíved ne törjék el — mondta.

Úgy érezte, hogy ezt helyesen és örömmel mondta, de Bodoru mégsem felelt semmit a költőnek, hanem csak ránézett tiszta szemekkel, s azután szó nélkül ismét kiment a házból. Komolyan ment, egy kicsit ünnepélyesen is talán. Lefelé haladt a kertben, de elkerülte azt a helyet, ahol a madártojás visszatért az örök csendességbe. Meg sem állt Bodoru, hanem csak ment lassú léptekkel, komolyan s egy kicsit ünnepi módon.

— Vajon hova mehet? — tündöött a költő.

Hamar a lány után indult, s még éppen jókor, mert csak azt látta már, hogy Bodoru belépett egy ajtón. Kicsi kápolna ajtaja volt, amelyen belépett. Hirtelen úgy gondolta a költő, hogy ő is bemegy a lány után, de aztán az ajtóban mégis megállt, s csak óvatosan nézett be az örök-mécs alá.

Bodoru ott térdepelt az oltár előtt.

Csend volt mindenütt.

A fák ártatlan örömben virágoztak, a nap lobogva fénylett. A költő pedig visszament a házba, és azon gondolkozott, hogy vajon miért imádkozik a lány. Talán nem azért, hogy a tűzkövet megtalálják? Nohát, nem azért. Hanem inkább a madártojás miatt, ami eltörött! — Ezen gondolkozott.

Nem is tudta megállni, hanem egyenesen megkérdezte, amikor a lány visszajött.

— Miért imádkoztál, kicsi Bodoru?

A lány mosolyogva nézett rá és így szólt:

— Te mit gondolsz?

— Én azt gondolom, hogy a madártojás miatt.

Bodoru nagyot nevetett:

— Nem, mert a tükör miatt! Ami összetörött!

Egyszerre komoly lett s akkor még hozzátette:

— Szerelmes vagyok, tehát szeretnék férjhez menni.

Hát ilyen egy számár költő, s ilyen egy Bodoru lány.”

Drága Bandikám,

*szívből köszönjük Neked, hogy házasságkötésünk alkalmával kedves voltál mel-
lénk és mellettünk állni. S külön köszönjük a felejthetetlen „Bodorú”-könyvet.*

Barátsággal és szeretettel ölel

Aron

Nászajándékom maga a novella volt: kinyomattam *egyetlenegy* példányban, a Tamási-sorozat mintájára nyersvászonba kötve, házasságkötésük napjára.

Aliszka tizennyolc éves volt akkor, Aron ötvenkettő. Szép házasság volt, megpróbálta őket az idő is, az elkövetkező nehéz évek. S csak akkor váltak szét, amikor a baj már nem tartotta össze a nagyon fiatal asszonyt, s a már nem fiatal férfit.

A *Bodoru* nem került be Tamási Aron novellás köteteibe. Csak sokára jelent meg elbeszélés kötete, s válásuk után Aron nem tartotta illőnek, hogy nyomtatásban „még egyszer” megjelenesse.

*Asszonánsz*nak nevezik a nem tisztán összecsendülő rímet. *Asszonánsz* köti össze az *Énekes madarat* is a *Bodoruval*: amott kicsi Magdó nem ejti el a színes madártojást, lenyeli — emitt Bodoru elejti. Intő jel volt.

ÉLETÜNK REGÉNYE

Fordult a világ, már ismét megjelentek a könyveink, az *Elvadult paradicsomot* a kettőnkre emlékezéssel ajánlotta s adta át: *Akivel harminc éven keresztül jártam be az „elvadult paradicsomot” — Aron.*

S még ugyanebben az évben érkezett a levele is:

Budapest, 1962. június 5.

Kedves Bandikám!

Éppen meg akartam köszönni szép könyvedet (a Homokórát), amikor olvasom az újságban, hogy a Munkaérdem kitüntetéssel elismertek.

Gondolhatod, mennyire megörvendettem!

Nem azt a szokásos örömet éreztem, mint amilyent érez az ember, amikor valaki érdemes ember érdemes elismerést kap. Bár ez is jó érzés, mert hiszen azt jelenti, hogy értékes emberi munkának külső (társadalmi) értéke is van, s ez a társadalom jóféle alakulására mutat.

Ez azonban, ami történt, a maga egyszerű tényében regény is, melynek Te vagy a főszereplője, de mások mellett én is szereplő vagyok benne. S mindjárt az elején

belekerültem a regénybe, s mai napig mondom néha és cselekszem, amit egy ilyen szereplő szokott mondani és cselekedni a nehéz és tisztességes életregény lapjain.

Hála Istennek, többet tudok ebből az életregényből, mint általában tudnak: s azért szívem szerint jobban is tudok örülni az elismerés jelének; s lélek szerint pedig érzelmesebben érint. Kívánok Neked jó egészséget, s még sok kedvet, hogy egyrészt megírhasd annak, amit szeretnél.

Barátsággal s meleg szeretettel ölel

Aron

És a következő évben újabb, hosszabb levél:

Mátraháza, 1963. XII. 17.

Kedves Bandikám!

Már harmadik hete itt vagyok az Akadémiai Üdülőben. Alizska beszélt rá. S én gondoltam, hogy az enyhén magaslati hely majd jó lesz. Erre szükségem is lett volna, mert az utóbbi időben már hetenkint kétszer-háromszor volt zavar a szívemmel. Itt eddig efféle nem volt, de mégsem mondhatom, hogy jól érzem magam. Úgy látszik, vérkeringés és anyagcsere zavaram is vannak. Egyetlen vigasztalásom, hogy oly sok éveken keresztül nem voltam beteg.

Azzal a szándékkal jöttem fel, hogy pihenek is, dolgozom is. Eddig mind a kettő gyengén sikerült. Igaz, három ízben elvittek innét író-olvasó találkozóra, mely jó és érdekes ugyan, de nagyon mulandó. Írni csak egy novellácskát írtam; pedig szerettem volna három érdemes novellát s egy egyfelvonásost megírni. Nem elég a késedelmes munka, újabban még a témák is egyre gyűlnek a nyakamra. Már az a jelentkezési forma is jó nekik, hogy félálomban, percek alatt, megtörténnek előttem. Úgy látszik, az ördög egy kissé hálás nekem, hogy a zaklatásnak ezt a formáját választja. Nyilván azért hálás, mert írásaiban mindig kedvesen bántam vele.

Most megjelent ez a Hétszínű virág, melyből egy példány újévkor Rád vár.

Eltökéltem magamban, a jövő 1964-es évben megírom elsőnek a Nap és Holdat; majd a Bölcös és Bagoly folytatását: lehetőleg 1926-ig, amikor visszaérkeztem Amerikából. Ezenkívül csinálok egy Lelki Kalendáriumot abban a formában, hogy újévtől kezdve minden napot megírok egy oldal terjedelmű szövegben.

Fel vagyok hát készülve a munkára; s remélem, betegség vagy valami más nem fog megakasztani benne. De ezt a munkát anyagilag is biztosítani kéne. Vagy úgy, hogy valamit az év közepén ki kellene adni, avagy újra kiadni; vagy pedig úgy, hogy a Szépirodalmi januártól kezdve adna nekem havonta bizonyos összeget.

Kérlek, a sok gondod mellett ennek a kérdésnek is szoríts helyet.

Aztán, ha az angyalok úgy akarják, négy év múlva, 1967. szeptember 20-ikán hetven éves leszek. Ez valószínűleg, olyan korhatár, amikor integetni kell a földi világnak. Azért, hogy az integetés ne legyen sivár, valamint irodalmi vonatkozásban, elő kéne készíteni. Hígyjünk abban, hogy a világ s benne a mi viszonyaink nem fognak romlani, sőt reméljük, hogy javulni fognak. Ebben az esetben talán lehetne egy tízkötetes sorozatot kiadni, vagy ha azt nem, akkor flastromnak egy emlékkönyvet.

Hát ebből a világból, ahol a nagy hó s fölötte a napfény biztat, ilyen sok gondot írtam baráti szívednek. Dehát, ha nem is volnál azon a helyen, ahol vagy: kinek írhattam volna másnak, mint Neked, akivel való hosszú barátságomnak az egén még bárányfelhők is ritkán voltak.

Kívánok szívből, s Líviának kézcsókkal, szép és bensőséges ünnepeket.

Baráti szeretettel ölel:

Aron

VADRÓZSA ÁGA

És ahogyan végakarátának egy levél volt az előképe, utolsó könyvének, a *Vadrózsa ágának* is van megelőző jelenete.

Aki visszanezített már régi évekbe, tudja: a múlt nem filmszalagokban marad meg bennünk — ami egykor folyamatosság és összefüggés volt, szerteszakadozik: és az elmúltakból mindig egy-egy kitágult, különvált, *óriás pillanat* fénylik az emlékezésben.

Ilyen óriás pillanatom Tamási Áronnal a János-kórház őszi kertjében egy nap-sütötte, majd elboruló délután. Előbb, abban a kis kórteremben, ahol negyedmagával feküdt, feketekávéval akart megkínálni, de az ápolónővér, elfoglaltságára hivatkozva, nem vállalta a friss főzést. Bosszús lett, s kiültünk a nagy kertbe, egy padra. Csak néhány beteg imbolygott a kavicsos utakon, s a fákon madarak motoztak. Megenyhült, de merev maradt.

Váratlanul Bartókra fordította a szót, híressé vált utolsó mondatát idézte: „Csak azt sajnálom, hogy tele bőrönddel kell elmennem...”

És már sajátmagáról beszélt:

— Teli az én bőröndöm is... A *Bölcső és Bagoly* előszavában is megígértem, hogy folytatni fogom.

Valóban ezt ígérte — hogy pontosan idézzem a szavait, így ígérte életének folytatását: „Ha az olvasó úgy érezné néha, hogy ezt a zárt székely világot jobban át kellett volna tollammal törnöm, akkor csupán türelmet kérek tőle. Vagyis gondoljon arra, hogy az elbeszélt élet, fejlődése folyamán, nevezetesen a következő két részben, az ő kívánsága és az én szándékom találkozni fog.”

Nagyon benne lakott akkor már a halál. Pedig mennyi mindent akart még... Legforróbban a hetvenedik születésnapját szeretete volna megérni — csak kilenc hónap választotta el tőle.

És írni, írni akart.

Drámát — csak azért is. Előtte három drámáját dobták vissza a színházak. Novellákat is tervezett, olyan nagyívű novellákat, amilyen az utolsó volt, a *Gyökér és vadvirág*. De legmelegebben a *Bölcső és Bagoly* folytatására gondolt — ebből a nagy írásvágyból született a *Vadrózsa ága*.

Ott, a János-kórház őszi kertjében arról is beszélünk, valahogy kevésbé ünnepelesen fogja írni a folytatást, nem diófából faragja ki a figuráit, inkább úgy, mint az Ábel második részét, csak éppen első személyben, s ez is oldja majd a történet.

AZ UTOLSÓ

A János-kórházból még az otthonába került — innen írta utolsó levelét, fontos közléssel:

Budapest, 1966 jan. 10

Kedves, drága Bandikám!

Idejében szerettelek volna Titeket újévi üdvözléssel köszönteni. De az utolsó időben, és főleg az elmúlt napokban, annyira gyöngye és bizonytalan voltam, hogy csak most kívánhatok Líviának és Neked, egészséges, békés új évet.

Abból az alkalomból is, hogy karácsony szombatján Ágotával összeházasodtunk, szeretettel üdvözlünk mind a kettőtöket.

Aron

Agota

Ui. Ha lenne időd, és meglátogatnál, nagy örömet szereznél velem.

Ezután már a Kútvölgyi úti kórház következett, majd öthónapi társalgás félbe-
maradt, utolsó könyvével, a *Vadrózsa ágával*, s végül a halál.

Azt hiszem, akik utolsó könyvének lapjain pillanatokra megjelenünk, mind-
annyian ugyanazt érezzük — a stendhali meghatározást: „Nem a halál nagy, csak
a fájdalom.”

És szorosán a leveleihez tartozik a végakarata is.

VÉGRENDELET

Alulírott Tamási Áron író, lakik Budapesten, XII., Alkotás utca 51/b szám
alatt; személyazonossági igazolványának száma AU—I. 258344, — számolva az isteni
Gondviseléssel és a természet törvényeivel, ép ésszel és megfontolással végakaratomat
az alábbiakban foglalom össze:

I

Minden eddig alkotott vagy a jövőben elkészülő művem és közérdekű iromá-
nyom tulajdonosa legyen a feleségem, született Bokor Ágota. Fent megnevezett mű-
veket és irományokat, irodalmi tanulmányozás céljából is, még ideiglenes formában
is, csak akkor engedhet át másnak, ha ő így határoz. Ha tulajdonjogáról bármilyen
oknál fogva lemondana, férjhez menne vagy meghalna, akkor a fenti tulajdonjog a
Nemzeti Múzeumot illeti.

II

A szerzőjogi jövedelem tekintetében az alábbi módon rendelkezem:

A műveim szerzői jogából eredő összes jövedelem a feleségemet illeti, azzal
hagyatéki megterheléssel, hogy a Tanácsadó Bizottság esetleges kiadásait neki kell
fedeznie; s nemkülönben azzal a megterheléssel, hogy a szerzőjogi jövedelemből egy-
szer s mindenkorra szóló érvénnyel, vagyis végkielégítés formájában, a törvényes út
betartásával, mindegyik testvéremhez, külön-külön és egyenkint, juttasson el 5.000.—
(Ötezer) forintnak megfelelő összeget. Ezek a testvéreim mind Romániában, Farkas-
laka nevű, Maros tartományhoz tartozó községben laknak, s névszerint a következők:
Özv. Lepedus Albertné Tamási Anna; Tamási Gáspár; Özv. Fancsali Mátyásné
Tamási Ágnes, Sipos Ferencné Tamási Erzsébet.

III

Ha a feleségem férjhez menne, a szerzőjogi jövedelem felerészét akkor is tartsa
meg; a másik fele, s majd a feleségem halála után az egész, a szülőfalum plebániájá-
nak igénybe vétele mellett, fordítottassék egy Farkaslakáról szóló monográfia kiadási
költségeire és egy olyan rokon fiú vagy leány tanulmányainak megkönnyítésére, aki
erre érdemesnek látszik.

IV

Abból a célból, hogy ennek a végrendeletnek érvényre juttatásában a felesége-
met segítse, egy Tanácsadói Bizottságot szeretnék, minek tagjai gyanánt tisztelettel
felkérem a következőket: Illés Endre író, XI., Mányoki út 22; Nagy Lajos dr.-t, XII.,
Németvölgyi út 4; Tasnádi Gábor főiskolai hallgató, XI., Fehérvári út 24.

V

Az utánam maradó személyes értékeim, ingó vagy esetleg ingatlan értékeim
ugyancsak a feleségemet illetik.

Lehetőleg dr. Brezanóczy Pál egri püspöki helynök a Farkasréti temetőben
végezze a temetési szertartást; de mihelyt lehetséges, vigyenek haza a farkaslaki
temetőbe.

Tamási Áron

Budapest, 1966. május hó 19.